

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Склад

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Перспективи післявоєнного розвитку культурно-пізнавального
туризму в Миколаївській області»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Пасічник Валерія Анатоліївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник доц. Карпенко Ніна Миколаївна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	5
1.1. Організація туристичної діяльності на Миколаївщині в довоєнний період.....	5
1.2 Історико-культурна спадщина Миколаївщини як ресурсна база розвитку культурно-пізнавального туризму.	20
1.3 Роль музейних закладів Миколаївської області в забезпеченні пізнавальної рекреаційної діяльності та культурно-пізнавального туризму..	34
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	44
2.1 Проблеми розвитку культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині	44
2.2 Основні напрями післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в Миколаївській області	52
2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Миколаївській області	61
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Україна має вигідні умови для розвитку туристичної сфери, серед яких: зручне географічне розташування, проходження через територію країни важливих транспортних шляхів, сприятливий клімат та природні умови, унікальна флора, фауна та туристично-краєзнавчі ресурси, багата культурно-історична спадщина, високоінтелектуальний людський потенціал та ін.

Великі можливості для розвитку туризму має Миколаївська область – одна з південних областей країни. Вигідне природне розташування, наявність історичних та культурних пам'яток, значні рекреаційні можливості краю, актуалізують проблематику підвищення ефективності та результативності туристичної діяльності на території області, удосконалення структури туристичної системи, пошуку перспективних шляхів розвитку туризму.

Потенціал Миколаївської області має перспективу розвитку культурно-історичного та інших видів туризму, але результативно використовується лише невелика частина цих ресурсів через економічну кризу, ескалацію військових дій на території України й неефективності регіональної політики розвитку туризму і курортів.

Мета роботи полягає у вивченні стану розвитку культурно-пізнавального туризму у світі, аналіз шляхів його сучасного розвитку, окреслення перспектив післявоєнного розвитку даного виду туризму в нашій країні та в Миколаївській області, зокрема. Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням наступних завдань:

- проаналізувати організацію туристичної діяльності на Миколаївщині в довоєнний період;
- розкрити зміст історико-культурної спадщини Миколаївщини як ресурсної бази розвитку культурно-пізнавального туризму;
- вивчити роль музейних закладів Миколаївської області у забезпеченні пізнавальної рекреаційної діяльності та культурно-

пізнавального туризму;

- охарактеризувати проблеми розвитку культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині;
- дослідити перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму в Миколаївській області;
- розробити авторський культурно-пізнавальний тур по регіону.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси дослідження розвитку культурно-пізнавального туризму. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні та Миколаївській області.

У процесі дослідження були використані наступні методи дослідження: системний, аналізу, узагальнення, традиційний аналіз документів, системний підхід, порівняльний аналіз, статистичний аналіз даних.

Використана наступна інформаційна база: Закони та нормативно-правові акти України з питань регламентації діяльності у сфері туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Миколаївській області, Управління з питань туризму і курортів Миколаївської обласної військової адміністрації, розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з питань дослідження культурно-пізнавального туризму, матеріали науково-практичних конференцій, ресурси мережі Інтернет.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2023» (м. Полтава, ПУЕТ, 15 березня 2023 р.).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 21 рисунок, 5 таблиць, перелік інформаційних джерел налічує 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1. Організація туристичної діяльності на Миколаївщині в довоєнний період

Україна має значний потенціал для розвитку туристичної індустрії. Так, на території нашої держави функціонує більше 3000 закладів оздоровлення та відпочинку, майже півтори тисячі готелів, кемпінгів тощо на загальну кількість 300000 ліжко-місць. Діяльність понад 3000 підприємств пов'язана з обслуговуванням туристів та туристичною діяльністю загалом.

За даними Державної служби статистики України протягом 2019 року в Україні було зареєстровано більш ніж 13 мільйонів туристів, з них кількість іноземних туристів складає більш ніж 1 мільйон осіб.

До кризи COVID-19 туризм в Україні перебував у стані покращення після значного занепаду, пов'язаного з подіями 2014 року. Водночас, за 9 місяців 2020 року через карантин та закриті кордони в Україні простежується істотне падіння туристичного ринку до 60%, а кількість в'їздів на територію України із закордону зменшилось майже в 4 рази.

Київ, Одеса та Львів є найрозвинутішими туристичними DESTINATIONAMI з точки зору ланцюжка формування вартості туристичних послуг, управління територією та популярності для переважної більшості міжнародних туристів.

Ключові міжнародні ринки українського туризму:

- сусідні країни – Молдова, Білорусь, Польща, Туреччина, Грузія, Болгарія;
- Європа – Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія;
- Америка – США, Канада;
- Азія та Тихоокеанський регіон – Китай, Японія, Республіка Корея та Індія;

- Близький Схід – Ізраїль, ОАЕ, Саудівська Аравія.

Туризм України має високий потенціал розвитку в таких продуктах, як тури вихідного дня та діловий туризм (MICE), а також в області природних і культурних ресурсів (наприклад, гастротуризм, сільський туризм, медичні заклади/центри оздоровлення).

Пов'язана з туризмом економіка в Україні залежить здебільшого від внутрішнього туризму, а також внутрішньої складової виїзного туризму. При цьому в'їзний потік із-за кордону формує трохи більше третьої частини усієї економіки національного туризму. Для порівняння: у середньому частка в'їзного туризму в загальній сумі туристичних витрат у країнах ЄС складає 90%.

З іншого боку, відносно вищий рівень внесків в економіку забезпечує сектор транспорту та культури, якщо порівнювати з аналогічними показниками інших країн світу.

Україна має досить розгалужену транспортну систему, в якій представлені всі види транспорту. Географічне розташування України, історичні особливості її розвитку створило передумови для розбудови однієї з густих та потужних транспортних мереж в Європі та світі. Загальна довжина міжнародних автострад, що пролягають територією України, перевищує 8,600 кілометрів. Тому, найбільш популярним видом транспорту є саме автомобільний (за 2019 рік ним скористались майже 2 млн. осіб). Пасажиропотік через аеропорти України демонструє одну з найкращих динамік зростання у ЄС. Пасажиропотоки 2019 року зросли на 18,4% та досягли відмітки 24 млн. людей. На 7% зросли перевезення пасажирів на внутрішніх авіарейсах. Протягом 2020 року прослідковується значне падіння кількості авіаперевезень через пандемію COVID-19 у світі [41].

Іноземні туристи мають змогу отримати інформацію про туристичні продукти України через широку мережу міжнародних та локальних інформаційних порталів, систему туристичних інформаційних центрів, які

діють майже в усіх великих містах України. Україна традиційно представлена під час найбільших міжнародних туристичних виставково-ярмаркових заходів, що проходять в таких містах як Лондон, Берлін, Стамбул, Мілан, Пекін. Активно проводяться рекламно-інформаційні та прес-тури із залученням міжнародних туристичних операторів та ЗМІ. Все більше популярним стає проведення днів українських міст і регіонів, таких як Одеса, Львів, Київ в інших країнах, під час яких популяризується українська культура, традиції, ремесла та гостинність.

Сезонність надання туристичних послуг в Україні залежить від територіальної приналежності тієї чи іншої туристичної дестинації. Наприклад, літній відпочинок на Півдні України триває, як правило, з травня до жовтня. Зимовий відпочинок більше всього представлений в західній частині держави, де знаходиться Українські Карпати. Цілорічним туристичним продуктом є фестивальний туризм, гастротуризм, екскурсії, медичний та оздоровчий туризм.

Туристичний оператор в Україні це ліцензійний вид діяльності. Вимоги до роботи туроператорів визначені ліцензійними умовами, а саме: кадровими, технологічними та організаційними вимогами.

Отже, туризм робить важливий внесок у національну економіку. Останні дані від міжнародних структур (перш за все Всесвітньої туристичної організації ООН, ЮНВТО) підтверджують власні розрахунки внутрішніх експертів, які визначили цю частку на рівні близько 9% ВВП України. Це дає підстави вважати цей показник набагато важливішим для української економіки, аніж раніше.

Миколаївська область є транзитною для сконцентрованого потоку туристів, які їдуть з інших областей України або Європи до Чорного моря. Ця територія завдяки рекреаційному потенціалу дає нагоду зацікавити мандрівників, створити позитивну емоцію.

Миколаївська область володіє потужним рекреаційно-туристичним

потенціалом, вигідним географічним розташуванням, історико-культурними пам'ятками, неповторними краєвидами, багатою спадщиною, безцінними рекреаційними ресурсами та має всі умови для успішного розвитку туризму і відпочинку.

Протягом літнього оздоровчо-туристичного сезону на території зон відпочинку області щороку відпочивають близько 200 тис. чоловік. Крім того, за даними мобільних операторів ПрАТ «Київстар», ПрАТ «ВФ Україна», ТОВ «Лайфселл» протягом 2019 року Миколаївщину відвідали більше 1,5 млн. туристів.

За даними головного управління статистики у Миколаївській області послуги оздоровлення та відпочинку надають 103 колективних засоби розміщення на 12081 місць, (які головним чином, зосереджені в курортних зонах Миколаївського району, з них: готелів та аналогічних засобів розміщування – 22 одиниці (1450 місць); засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (хостели, будинки відпочинку, пансіонати відпочинку, бази відпочинку, туристські бази, гірські притулки) – 78 одиниць (10 568 місць); кемпінгів та стоянок для житлових автофургонів і причепів, інших засобів розміщування (гуртожитки для приїжджих, інші місця для тимчасового розміщування) – 3 одиниці (63 місця), 3 суб'єкти туроператорської діяльності (туроператори), 81 туристичне агентство та 1 суб'єкт, що здійснює екскурсійну діяльність [41].

За станом на 01.01.2021 до місцевих бюджетів Миколаївщини надійшло 4,7 млн. грн. туристичного збору, що на 7% більше ніж показники 2019 року (300 тис. грн.). Найбільші показники щодо справляння туристичного збору в Коблівській ОТГ (2,3 млн. грн.), місто Миколаїв (1,8 млн. грн.), Чорноморська ОТГ (204 тис. грн.).

Серед туристів найбільш поширені екскурсійні поїздки (до 1 доби), тури вихідного дня (2-3 дні), відпочинок на узбережжі (до 10 днів) та дитяче оздоровлення, враховуючи специфіку регіону як дитячої оздоровниці (14-21

день).

Миколаївську область найбільше відвідують гості з Київської, Львівської, Харківської, Закарпатської, Дніпропетровської та Кіровоградської областей. Серед закордонних туристів до Миколаївщини найбільше приїзять з Білорусі, Молдови, Грузії, Німеччини, Китаю, Польщі, США, Великобританії, Італії, Чорногорії [41].

Найбільш перспективними напрямками розвитку туризму є екологічний, сільський, історико-культурний, промисловий, індустріальний, молодіжний, активні види туризму (рафтинг, кайтинг, джампінг, пішохідний туризм, спортивне орієнтування тощо).

Аналіз мотивації відвідування регіону показує стабільно високий відсоток туристів з метою відпочинку – 99%. Відповідно, незначною лишається частка туристів, що приїхали до Миколаївщини для вирішення службових і бізнесових питань, та лікування, спортивного туризму.

Останнім часом, альтернативою санаторно-курортному відпочинку та суттєвою складовою інфраструктури розміщення і відпочинку туристів в області стає сільський (зелений) туризм. За станом на 01.01.2019 року в області нараховується 74 об'єкти сільського (зеленого) туризму.

Транспортний комплекс є важливою складовою у структурі економіки Миколаївської області. Він забезпечує потреби народного господарства та населення і є важливим фактором реалізації значного і вигідного геостратегічного потенціалу області. Мережа автомобільних доріг загального користування Миколаївської області становить 4792,4 км, з яких тверде покриття має 4778,3 км, або 99,7 %, при середньому показнику по Україні 97,8 %. В області на автомобільних дорогах загального користування нараховується 257 мостів і шляхопроводів загальною протяжністю 6,5 тис. пог. м., в їх числі 13 шляхопроводів протяжністю 0,7 тис. пог. м [5]. До складу залізничного транспорту входять локомотивне та вагонне депо, 53 залізничні станції, підпорядковані Одеській залізниці, в тому числі ряд

потужних вузлів – Миколаїв, Миколаїв-Вантажний, Вознесенськ, Первомайськ-на-Бузі, Колосівка, Снігурівка, Миколаївське та Ольшанське міжгалузеві підприємства промислового залізничного транспорту. Крім того, в області діє Міжнародний аеропорт «Миколаїв» з якого здійснюються сезонні рейси на Київ та Єгипет.

Іноземні туристи мають змогу отримати інформацію про туристичні продукти Миколаївщини через широку мережу міжнародних та локальних інформаційних порталів. Україна традиційно представлена під час найбільших міжнародних туристичних виставково-ярмаркових заходів, що проходять в таких містах як Київ, Львів, Одеса. Активно проводяться рекламно-інформаційні та прес-тури із залученням міжнародних туристичних операторів та ЗМІ.

Туристичний сезон на території Миколаївської області триває з травня до листопада. Найбільше територія області приваблює літній відпочинком на Чорноморському узбережжі. Цілорічно діють такі туристичні об'єкти як: Миколаївський зоопарк, Демонстраційна ферма «Устриці Скіфії».

Туристичний оператор в Україні це ліцензійний вид діяльності. Вимоги до роботи туроператорів визначені ліцензійними умовами, а саме: кадровими, технологічними та організаційними вимогами.

Враховуючи туристичний, історико-культурний потенціал Миколаївщини можна виділити декілька сфер, які широко представлені в регіоні та такі, що є слабо розвинутими, але мають досить потужний потенціал.

У гастротуризмі особливу роль відіграють невеликі локальні виробники з продукцією свого регіону та душевним прийомом гостей, які використовують автентичні гастрономічні рецепти та страви. Це можуть бути як великі промислові об'єкти, так і маленькі ферми з дегустаціями. Яскравим прикладом є проєкт ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні», яку об'єднали під спільною назвою “Дорога вина і

смаку Української Бессарабії”.

Крім винних турів, сюди можна віднести устричні, равликові господарства, кінні ферми, ферми з вирощування винограду, полуниць, фруктових дерев, лаванди, спаржі, виробництва сирів.

Достатньо широко представлений в Миколаївській області активний відпочинок. Одним із напрямів активного відпочинку є квести – аматорські спортивно-інтелектуальні змагання, основою яких є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Крім традиційних квестів є багато їх різновидів, таких як: квесторії – сюжетні вечірки, де кожен із учасників на декілька годин отримує костюм та роль, яку потрібно відіграти; ескейп-руми – інтелектуальні ігри, в яких гравців замикають у приміщенні, з якого вони повинні вибратися за одну годину, шукаючи предмети та розв’язуючи головоломки; перфоманси; квест заклади ресторанного та готельного господарства. Сюди можна віднести квест-екскурсії та театралізовані екскурсії. Окремим цікавим напрямом є подорожі на човнах, рафтинг, сплави на плотах, археологічні, культурно-мистецькі, етнографічні експедиції, скелелазіння, збір лікувальних трав.

Фестивальний (подієвий) туризм – це різновид туризму, основна мета якого присвячена якій-небудь події. Одним найбільш перспективних та найкреативніших напрямів подієвого туризму є етнічні та релігійні фестивалі. До етнічних фестивалів належать: різноманітні свята, пов’язані з язичницькими віруваннями (Івана Купала, Маланка, Масляна); святкування християнських обрядів та свят (Масляна); свята, які були започатковані ще в Дохристиянські часи, але під впливом релігії дещо видозмінилися, набувши статусу християнських; святкування Нового року у різних народів; сучасні «збірні» етнічні фестивалі. До релігійних фестивалів належать: фестивалі, пов’язані зі світовими релігіями (Християнство, Буддизм, Іслам); фестивалі, пов’язані з національними релігіями (Іудаїзм, Зороастризм, Індуїзм); фестивалі, пов’язані з місцевими віруваннями (тотеїзм, фетишизм, магія, віра

в духів предків тощо). Крім того, сюди можна додати гасрофестивалі (свято винограду), фестивалі сучасних субкультур та спортивні фестивалі (Mykolaiv River Fest, Від Гіпаніса до Борисфена, Фестиваль повітряних зміїв тощо).

Етнічний туризм представлений двома основними видами. По-перше, це відвідування існуючих поселень, що зберегли особливості традиційної культури і побуту певних народів. По-друге, під час етнотуристичних подорожей відвідуються музеї, особливий інтерес серед яких викликають «скансени», «living history» – так звані «живі музеї з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища, де туристів приваблюють не лише окремі споруди, предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну і духовну культуру попередніх епох.

Головні туристичні фірми та бізнес асоціації, які надають туристичні послуги – це: ТОВ «Хан-Тенгри», ТОВ «Лідер Тур», ТОВ «Візит-центр» – туристичні оператори. Знаходяться в місті Миколаєві. Надають послуги організації внутрішнього та в'їзного туризму.

Туристична фірма «Мандрівочка» (ФОП Шелест О.М.), туристичний агент. Знаходиться в місті Миколаєві. Надає послуги внутрішнього та в'їзного туризму.

ТОВ «Рафтинг Тур», туристичний агент. Знаходиться в селі Мигія Первомайського району. Надає послуги внутрішнього та в'їзного туризму, послуги розміщення в кемпінгах.

ФОП Федоров В.М., туристичний агент знаходиться в місті Вознесенськ. Надає послуги проведення екскурсій по каньйонам Природного національного природного парку «Бузький Гард» і міста Вознесенськ.

Громадська організація «Асоціація лідерів туризму Миколаївської області» Знаходиться в місті Миколаєві. Займається впровадженням наукової, освітньої, культурної та організаційної діяльності, сприянням створенню умов для всебічного розвитку всіх видів туризму в Миколаївській

області, сприянням розв'язанню нагальних проблем молоді Миколаївської області; сприянням розвитку природоохоронної справи, збереженню та захисту довкілля.

Гастротуристичними організаціями, що займаються організацією послуг є, зокрема, демонстраційна ферма «Устриці Скіфії», ферма, ресторан. Знаходиться в селі Українка Миколаївського району. Надає послуги харчування, дегустацій, екскурсійні послуги.

Фермерське господарство «Пан Равлик», що знаходиться в селі Галицинове Миколаївського району надає послуги харчування, дегустацій, екскурсійні послуги.

Сімейна виноробня «Slivino Village» (ферма, вирощування винограду, виробництво вина) знаходиться в селі Сливине Миколаївського району. Надає послуги харчування, дегустацій, екскурсійні послуги, торгівля алкогольними напоями.

Фермерське господарство «Fedosov Family Farm», виробництво продукції з меду. Знаходиться в місті Миколаєві.

Миколаївський осередок Асоціації кулінарів України займається пошуком та відновленням автентичних страв регіону, просування вінтажної кухні та створення гастрономічних маршрутів.

Послуги активного туризму надають, зокрема: Агенція ІТ екскурсій MykolayivLookCity (ФОП Євтушенко Г.), квести, екскурсії. Знаходиться в місті Миколаєві.

ПП «Коблево-М». Знаходиться в селі Коблеве Миколаївського району. Надає послуги дайвінгу, рибальства, екскурсій, майстеркласи та дегустації морепродуктів.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Археологічні експедиції та походи, історичні реконструкції, майстер-класи, проведення фестивалів.

Громадська організація Миколаївський молодіжний клуб активного

відпочинку Адреналін. Організація та проведення активного відпочинку, проведення майстер класів та інтелектуальних ігор.

Спортивно-розважальний центр «Джерела». Організація та проведення активного відпочинку в садибі сільського туризму.

Провідними етно-туристичними організаціями в регіоні є студія металу SteelDrakon. Знаходиться в місті Миколаєві. Проводить майстер-класи з етно-ковальства.

Міська станція юних техніків знаходиться в місті Миколаєві та проводить майстер-класи з Петриківського розпису.

Миколаївський обласний центр народної творчості, знаходиться в місті Миколаєві. Займається організацією фестивалів, виставок та семінарів, майстер-класів й творчих лабораторій, створенням каталогів усної народної творчості.

Комунальний заклад Миколаївської обласної ради Коледж культури і мистецтв, знаходиться в місті Миколаєві. Займається мистецькою освітою, підготовкою працівників закладів культури, рекреаційних установ та креативних індустрій, збереженням, збиранням та розповсюдженням здобутків народної культури і мистецтва.

Ольшанський будинок культури, Громадська організація «Школа народних ремесел» та Миколаївська дитяча художня школа проводять майстер-класи з гончарства. Галерея «Гард» організовує проведення виставок та пленерів. Громадська організація «Миколаївський обласний осередок Національної спілки майстрів народного мистецтва України» організовує майстер-класи з ткацтва, виробництво та продаж продуктів.

Творча майстерня Декор Ательє Азь проводить майстер-класи з ювелірного мистецтва та стимпанка.

Спортивно-козацька школа «Спас» реалізує традиції козацтва, народні традиції, етнокультурне виховання, відтворення народних обрядів.

Фестивальний туризм представлений: громадською організацією «Сила

Єднання». Проводить міжнародний фестиваль повітряних зміїв "South Wind". Локація проведення – Радсадівська сільська рада Миколаївського район. Час проведення – травень; громадською організацією "Миколаївський джаз-клуб". Організовує міжнародний джаз-фестиваль, що об'єднує музикантів з США, Бразилії, Німеччини, Ізраїлю; громадська організацією «Миколаївський клуб мандрівників». Продукує туристичний фестиваль «Відпочивай активно!». Локація проведення: м. Південноукраїнськ. Час проведення – вересень.

Останнім часом популярним видом культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині також став розважальний туризм. Основою культурного туризму є потреба в інтелектуальному, духовному і комунікативному розвитку людини. Тому в даний час існує величезна кількість абсолютно нових туристичних напрямків: етнографічних, археологічних, флористичних.

На туристичний ринок привозяться пропозиції фототурів, військових турів, винних, релігійних і весільних турів. Розвивається подієвий, пізнавальний, екологічний та інші види культурно-пізнавального туризму, з'являються нові музеї, серед них є приватні, з можливістю впровадження індивідуальних програм. І в першу чергу необхідно відзначити емоційний вплив таких форм культурного туризму, як інтерактивність, рольові ігри і театралізація. На практиці це продукти рекреаційного туризму, але мають глибоке моральне і культурне коріння. Такі проекти можуть бути періодичними, разовими, а можуть стати постійними.

Туристичний попит визначає ресурси та культурний потенціал Миколаївської області. У таблиці 1.1.1 показано кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму із 2000 по 2020 рік. З неї видно, що пік іноземних туристів припадає на 2003-2004 роки. Другий пік, хоч і значно менший, припадає на 2012-2013 рр. В цей період питома вага іноземців складала понад 25%. Паралельно відбувається падіння внутрішніх туристів.

Таблиця 1.1.1

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму(осіб), складено за [26]

	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	У тому числі			
		в'їзні (іноземні) туристи	питома вага іноземців, %	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	34536	4640	13,4	556	29340
2001	60414	7370	12,2	922	52122
2002	62990	9020	14,3	1266	52704
2003	84882	11312	13,3	1518	72052
2004	61355	11896	19,4	2572	46887
2005	53802	8282	15,4	3188	42332
2006	48689	4134	8,5	5508	39047
2007	58082	6422	11,1	6860	44800
2008	54271	5156	9,5	7935	41180
2009	33147	3415	10,3	6782	22950
2010	35929	4762	13,3	7151	24016
2011	27934	3973	14,2	8479	15482
2012	20375	4179	20,5	9290	6906
2013	19003	5108	26,9	9362	4533
2014	9148	—	0,0	7582	1566
2015	7464	—	—	6631	833
2016	9023	—	—	8369	654
2017	11805	9	0,1	10994	802
2018	19002	5	0,0	18049	948
2019	25107	—	—	23960	1147
2020	11103	—	—	10691	412

Таблиця 1.1.2

Колективні засоби розміщування, складено за [26]

	Кількість колективних засобів розміщування	Кількість місць у колективних засобах розміщування	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2011	283	32742	205412
2012	300	32359	217470
2013	316	32649	201736
2014	315	32442	173686
2015	287	31644	186710
2016	261	28851	211651
2017	271	29229	209681
2018	102	12620	117860
2019	103	12081	116355
2020	83	11327	72898

Як видно з таблиці 1.1.1 та рис. 1.1.1 кількість колективних засобів

розміщення зменшується, особливо з початком воєнних дій на Сході України.

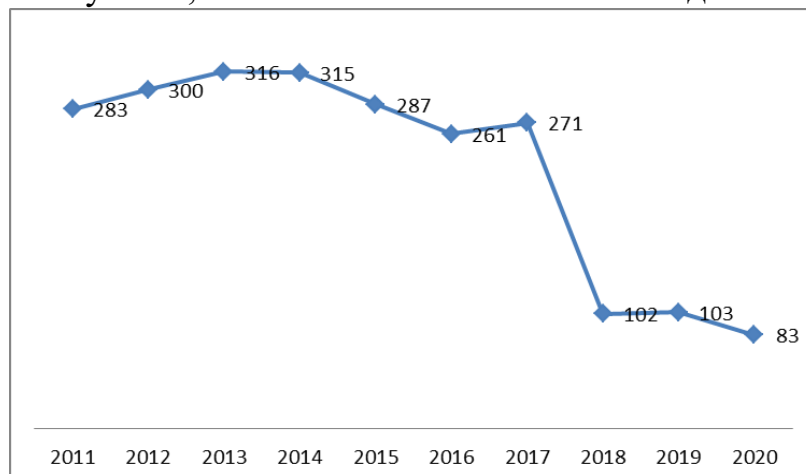

Рис. 1.1.1 Динаміка кількості колективних засобів розміщення, за [26]

Таблиця 1.1.3

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади, складено за [26]

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	7	1,9	10	1,0	14	4,5	93	14,8
1996	7	1,9	9	1,2	14	5,3	81	13,2
1997	8	2,0	9	0,9	20	6,2	113	16,4
1998	9	2,2	10	1,0	18	5,5	125	16,7
1999	10	3,0	10	0,9	15	3,4	128	18,7
2000	8	2,4	10	0,9	21	6,8	133	19,4
2001	11	4,0	10	0,9	24	4,1	129	18,4
2002	11	3,9	10	0,9	24	4,3	137	18,9
2003	10	3,1	9	0,8	23	4,6	130	17,7
2004	10	3,1	9	0,8	23	4,6	129	17,8
2005	11	4,0	6	0,6	23	4,7	125	18,9
2006	11	4,0	7	0,7	20	4,5	129	19,4
2007	11	4,0	7	0,7	20	4,6	126	18,1
2008	11	4,2	7	0,7	19	4,7	126	17,4
2009	10	4,3	7	0,7	16	4,0	136	18,6
2010	12	4,8	7	0,7	15	3,5	151	20,0
2011	13	4,6	6	0,6	14	3,5	172	21,7
2012	11	4,2	6	0,7	15	3,3	186	21,7
2013	10	3,9	6	0,7	14	3,0	193	22,0
2014	10	3,9	6	0,7	13	2,7	197	22,3
2015	10	3,7	5	0,6	11	2,0	195	22,6
2016	9	3,5	5	0,6	10	2,1	163	19,8
2017	9	3,5	5	0,6	11	2,4	167	19,4

У табл. 1.1.3 показано динаміку кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Миколаївській області. До 2011 р. зростала кількість санаторіїв та пансіонати з лікуванням, але зменшувалась кількість санаторіїв-профілакторіїв та будинки і пансіонатів відпочинку. До 2014 р. зростала кількість баз та інші заклади відпочинку й місць у них.

Таблиця 1.1.4

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, за [26]

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹
2000	326	39	11276	11211	33060	20638
2001	341	31	8716	8651	41908	25924
2002	371	34	9914	9714	47461	27918
2003	552	25	7587	7387	51547	20860
2004	701	27	8093	7653	67444	24165
2005	523	24	6518	5988	52370	13748
2006	535	22	6197	5610	47546	11490
2007	555	21	6099	5332	47834	11064
2008	552	20	5538	5066	44468	9607
2009	553	22	6118	5608	39131	7580
2010	545	10	5844	3315	38902	3334
2011	541	9	5846	3529	38505	4383
2012	531	11	5964	3969	39077	5826
2013	530	11	7352	3829	45566	6958
2014	496	9	6164	3714	36657	5117
2015	325	6	5134	2719	24254	2947
2016	281	5	5132	2089	24623	3883
2017	257	4	4336	2069	24227	3840
2018	270	4	3696	1849	21452	2570
2019	197	4	4296	1849	20418	2851

Аналогічним чином змінювалась динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку (див. табл. 1.1.4).

Туристичну діяльність здійснювали 63 суб'єкти, з них 3 туроператори та 58 турагентів. Протягом 2017-2020 рр. в області було обслуговано понад 70 тис. туристів.

Наведені дані дозволяють зробити висновок про значне зменшення числа суб'єктів туристичної діяльності у 2015 році і особливо кількості обслугованих громадян, а також повільне зростання цих показників у 2017 році.

Відпочинок в Миколаївській області поєднує в собі декілька видів туризму: дитячий та сімейний, активний, молодіжний, лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, екологічний та рекреаційний.

Однак, туристична галузь області ще далека до конкурентоспроможності на світовому ринку туристичних послуг. Серед чинників, які гальмують цей процес відзначимо:

- застарілість інфраструктури, повільне зростання готельного фонду, високі ціни на готельні номери та недостатня якість обслуговування;
- домінуюча орієнтація туристичної галузі на внутрішній попит і лікувально-реабілітаційну діяльність [29];
- недостатня організація і розвиток індустрії розваг, занедбаність культурно-історичних пам'яток, нерозв'язаність екологічних, та соціально-економічних проблем [6];
- несприятливі нормативні умови для туристичного підприємництва;
- недостатнє фінансування галузі та відсутність інвестицій та ін.

Туристична сфера Миколаївської області перебуває в стадії реформування. Врахування особливостей туристичних об'єктів та інфраструктурних факторів, аналіз кількісних показників, запобігання чинникам, які гальмують процес реформування туристичної сфери та визначення і реалізація перспективних напрямків розвитку туризму на території Миколаївської області, сприятиме збільшенню потоку туристів, формуванню конкурентоспроможної та високоприбуткової туристичної галузі, яка задовольнить вимоги внутрішнього та міжнародного туризму.

1.2 Історико-культурна спадщина Миколаївщини як ресурсна база розвитку культурно-пізнавального туризму

Ми можемо представити туристичний потенціал Миколаївської області як сукупність різних компонентів: природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної (рис. 1.2.1). Усі компоненти взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

Рис. 1.2.1. Детермінанти туристичного потенціалу території, за [17]

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти потрібну людині продукцію [24]. На місцевому рівні туризм впливає на якість та доступність природних ресурсів для місцевих жителів Миколаївщини. І в той же час на регіональному рівні туризм дає дохід для збереження природи, але також сприяє нестачі води та відходам. Таким чином розвиток туризму на Миколаївщині загострює екологічні проблеми (див. рис. 1.2.2).

Історико-культурна компонента – це використання історико-

культурного надбання Миколаївщини. Вона включає місця, речі та звичаї, які суспільство вважає старими, важливими та гідними збереження. В даний час компонента є предметом все більшої популярної та наукової уваги, і її концептуальні рамки розширюються. Наприклад, суспільствознавці підкреслюють її функції для підтримки етнічних, національних та елітарних інтересів. Психологи розглядають зв'язок спадщини з туризмом і ностальгією, дисонансною/негативною спадщиною. Також науковців цікавлять питання спадщини і релігії, зв'язок між сільською та міською спадщиною, а також установами спадщини.

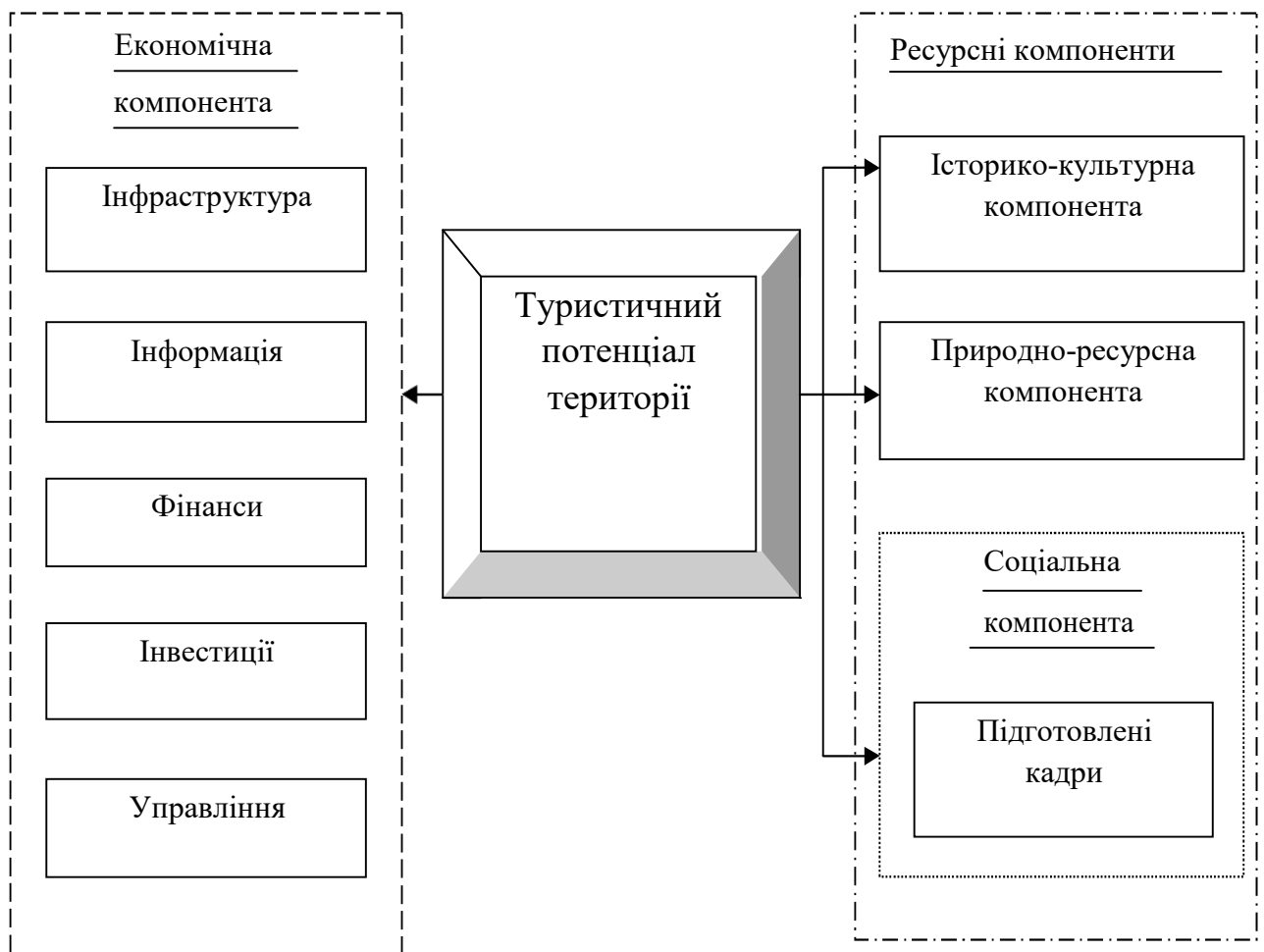

Рис. 1.2.2 Компонентний склад туристичного потенціалу Миколаївської області, складено за [20]

Виходячи з припущення, що культурна спадщина є цінним, унікальним і незамінним ресурсом для Миколаївщини, вона визначає та кількісно

аналізує туризм та територіальну ідентичність як два різних канали, через які культурна спадщина може впливати на місцевий соціально-економічний розвиток. Звідси випливає економічна компонента, до складу якої входять:

1. Інфраструктурні елементи – основні компоненти інфраструктури, такі як аеропорти (міжнародний Миколаївський аеропорт важливий об’єкт при організації туризму), залізниці, дороги, електроенергія, водопостачання, дренаж, каналізація, системи та послуги утилізації твердих відходів. Крім того, такі об’єкти, як житло, ресторани, рекреаційні та торгові об’єкти, також належать до сфери туристичної інфраструктури [31].

Таким чином, планування сталого розвитку туризму в Миколаївській області передбачає комплексний розвиток базової інфраструктури та зручностей разом із усіма туристичними об’єктами у збалансований спосіб. Інфраструктурні елементи туризму об’єднуються в дестинації. Зауважимо, що не всі туристичні дестинації є туристичними ресурсами, але кожна з них може бути носієм властивостей (інформації, престижу, моди тощо), які будуть затребувані туристами. Якщо ці властивості експлуатуються і приносять дохід, об’єкт стає ресурсом. Якщо туристичні потреби об’єктів не сформовані або не можуть бути використані економічні можливості та наявні технології, то ці об’єкти не враховуються ресурсом. Повинні бути техніко-економічні можливості для впровадження ресурсу в туристично-господарський оборот

2. Фінансові елементи – вимірювання сталості, неінтегровані, регіональні та інтегровані індикатори/індекси, вимірювання економічної стійкості. В туризмі економічна стійкість охоплює в основному фінансові витрати та вигоди і, таким чином, здійснюється фінансовий аналіз.

3. Інформаційні елементи – сукупність організаційно-технічних й інформаційних можливостей. В першу чергу це туристичні інформаційні центри – це місце, куди туристи можуть звернутися за порадою та допомогою з усіх питань, пов’язаних з туризмом у цьому районі. У

туристичному інформаційному центрі (ТІЦ) ми можемо знайти співробітників, які добре знають місцевість. Часто це буде цілий ряд друкованої та цифрової інформації, включаючи листівки, карти, купони та довідники. Іноді там можуть бути віртуальні туристичні об'єкти.

4. Інвестиційні елементи – сукупні можливості території з інвестування. У Миколаївській області причинами пошуку інвестицій до галузі туризму є:

- насичення численних традиційних та класичних течій;
- небезпека великої втрати частки у в'їзному туризмі;
- загострення конкурентної боротьби та зростання пропозицій;
- технологічна революція та розширення сфери використання інформаційних технологій;
- перехід від економіки пропозиції до економіки попиту [18].

Для будь-якого туристичного підприємства на Миколаївщині кожен інвестор асоціюється з певним розміром чи потоком фінансових вливань. У цьому вкладатися можуть як позикові, і власні кошти.

5. Управлінські елементи – це навички й компетенції керівництва всіх рівнів управління. Туристична рада є невід'ємною складовою туризму та невід'ємною частиною структури туристичної галузі. Рада з туризму відповідає за популяризацію туризму в певній місцевості. Це може бути місто, регіон, країна або група країн. Більшість туристичних рад зосереджені на популяризації туризму в певній місцевості, місті чи країні. Проте є деякі організації, які спрямовані на популяризацію туризму в більш ніж одній країні. Хоч ці організації часто виконують багато функцій, крім туризму, вони також відіграють певну роль у просуванні туризму в окремих частинах світу.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристичної діяльності робочої сили (включає кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристичну діяльність).

Ресурси культурно-пізнавального туризму передбачають взаємозв'язок різних сфер екскурсійної діяльності, що можна виразити в контексті піар-технологій, поєднуючи кілька структурних елементів. Для того, щоб певна територія Миколаївської області вважалася пунктом призначення, повинні бути виконані велика кількість умов. Наприклад, наявність місць проживання, харчування туристів, інформаційно-комунікаційна система (туристично-інформаційні портали). Туристичні дестинації також є зручним центром для вивчення туристичних потоків, оскільки вони об'єднують усі аспекти туризму – пропозицію, попит, маркетинг, рух туристів та інші.

Розвиток культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині сприяє гармонізації людини і суспільства, людини і природи, у всіх розвинених країнах знаходиться в полі зору держави. Основними об'єктами такого туризму є пам'ятки історії, природи і культури, археології. Ці ж пам'ятники є постійними значними джерелами доходу, вирішують проблему створення робочих місць, сприяють пізнанню малої батьківщини. Можна виділити три основні відмінності сучасного культурно-пізнавального туризму:

- 1) активна роль і позиція туриста мають першорядне значення, можливість вибору маршрутів і форм їх проходження дуже висока;
- 2) приваблива роль не окремих пам'яток, як раніше, а цілісного культурного середовища;
- 3) культурні ресурси конкретного регіону України виступають в якості культурного капіталу, здатного до відтворення, в тому числі за рахунок доходів від сучасних видів туризму [11].

Як і інші напрямки, культурно-пізнавальний туризм організовується навколо пам'яток, які умовно можна розділити на кілька видів: історичний, археологічний, природний, архітектурний, геологічний, спортивний, політичний, релігійний і комплексний. Освітній туризм, різноманітний за тематикою, ділиться на два основних види:

- стаціонарні тури (включають в себе міські екскурсії);

- маршрутні тури (більшість пропонованих комплексних туристичних проектів і поїздок) [25].

У будь-якому випадку культурно-пізнавальний туризм – це концентрація об'єктів культурної спадщини, таких як:

- 1) пам'ятки археології;
- 2) релігійна та цивільна архітектура;
- 3) малі та великі історичні міста;
- 4) сільські поселення;
- 5) музеї, театри, виставки;
- 6) соціальна інфраструктура;
- 7) предмети етнографії, центри прикладного мистецтва;
- 8) технічні комплекси і споруди [3].

Підвищення рівня місцевого туризму на Миколаївщині не тільки значно збільшить бюджет, а й зіграє свою роль у вихованні патріотизму серед молоді та приверненні уваги до культурної спадщини регіонів нашої країни. Для розвитку внутрішнього туризму необхідно розробляти і впроваджувати нові, сучасні форми роботи. Реалізація нових туристичних цілей обумовлює необхідність не тільки перебудови соціально-політичного та економічного характеру, а й впровадження новітніх інформаційних технологій в туристичний бізнес. Одним з найбільш перспективних напрямків розвитку туризму є створення центрів культурної, наукової, освітньої діяльності на базі археологічних, етнографічних, історико-архітектурних, природно-ландшафтних пам'яток, а, в кращому випадку, комплексних музеїв під відкритим небом. Багатий досвід створення подібних об'єктів накопичений в зарубіжних країнах, таких як Flevo в Голландії, Leir в Данії, Batser Hill в Англії, Düppel в Німеччині [43]. Такі центри, по суті, являють собою нову модель діяльності культурних інституцій з практично необмеженими ресурсами і можливостями. На їх основі може бути створена принципово нова сфера відпочинку і розваг для багатьох регіонів. Особливий

інтерес в цьому плані представляють музейні пам'ятки, розташовані в природних національних парках, заповідниках і заказниках. Однак діяльність таких центрів не обмежується людською історією та культурою. Спілкування з природою, її вивчення, а також вирішення проблем взаємин природи і людини, виховання дбайливого ставлення до навколишнього середовища також можуть і повинні входити в сферу діяльності такого центру. В цілому можна сказати, що однією з цілей таких установ має стати екологізація життя людини в широкому сенсі цього слова.

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, в тому числі туристичних, потреб. Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад. Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність об'єктів туристського інтересу матеріальної та духовної культури, створених у процесі історичного розвитку даної території. До групи історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо.

Для компоненти «історико-культурна спадщина» виділяють наступні показники:

- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання);
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей – розраховується з метою порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;

- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів [25].

Історико-культурні ресурси є найважливішим чинником розвитку культурно-пізнавального туризму. Саме тому ми розглянемо детальніше історико-культурний потенціал Миколаївської області (рис. 1.2.3)

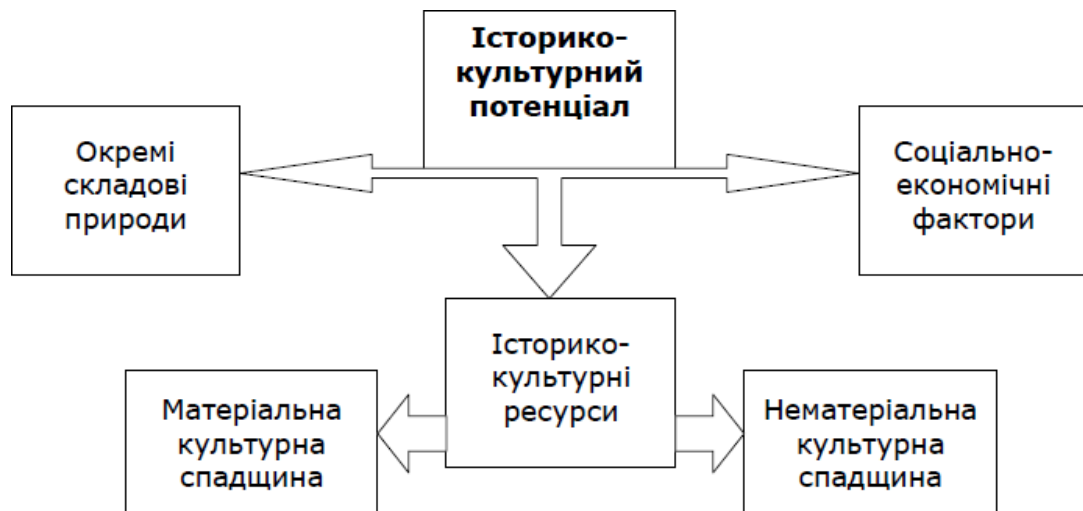

Рис. 1.2.3 Структура історико-культурного потенціалу, за [15]

Колись на гумористичних картах українських областей Миколаївська область позначалася як «дорога до Криму» або «теж смачні кавуни». У Миколаївській області багато мальовничих і унікальних місць. Тут прекрасна природа та надзвичайні історичні пам'ятки.

Миколаївщина має свій Крим. Він хоч і невеликий, але не менш захоплюючий. Недалеко від села Актове Вознесенського району по кам'янистій долині протікає річка Мертвовід. Його шлях проходить через вивітрені гранітні породи, глибини яких іноді досягають 40-50 метрів. Цей комплекс валунів і скель називається Актовський каньйон. Його площа становить понад 250 га, а в довжину він досягає 5 кілометрів. Один з найдавніших сухопутних куточків всього Євразійського континенту, за геологічними і ландшафтними показниками схожий з легендарними каньйонами Північної Америки і Криму. Звідси і назва утвердилася серед

місцевих жителів і гостей регіону.

Рис. 1.2.4 Актовський каньйон, за [23]

Актовський каньйон не єдиний. Поруч також є каньйони Арбузинка та Петропавлівка. Однак «Малий Крим» став своєрідним підписом місцевості: щороку сюди приїжджають на рафтинг (річковий рафтинг), альпінізм, милування червонокнижною флорою. Завдяки унікальному клімату в цьому рівнинному регіоні тут ростуть гірські тюльпани. На кожному кроці відбувається історичне переплетення з мистецтвом, яке оживає в місцевих легендах. Наприклад, сама назва річки Мертвовід веде нас від скіфів до козаків. За однією з легенд, місцеві жителі одного разу отруїли татарське військо, яке прагнуло відібрати заховане в каньйоні золото. Скуштувавши воду з небезпечним відваром, всі вороги загинули. За іншою легендою, колись відбулася кровопролитна битва між запорозькими козаками і турецьким військом. Мертвих тіл було так багато, що через них важко було розгледіти воду. За словами місцевих жителів, навіть зараз в місячну ніч можна почути дзвін шабел і розрізнити ледь помітні фігури солдатів. Через свою довгу і бурхливу історію місцевість іноді навіть називають місцем диявола і гуляти тут самотійно не рекомендується. Актовський каньйон входить до складу регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степові землі Бугу». Це одна з перлин величезного заповідника. Найкраще

добиратися сюди на автомобілі. Однак можна сісти і на мікроавтобус. Спочатку в місто Первомайськ, а потім в село Арбузинка або Актове. Тоді до місця простіше дістатися на власному або орендованому транспорті.

Рис. 1.2.5 Кінбурнська коса – місце легенд і піщаних рівнин, за [23]

Миколаївська область традиційно не асоціюється з українськими морськими курортами. Однак відвідавши Кінбурн (рис. 1.2.5) можна побачити як піщана коса простягнулася на 5-7 км від крихітного міста Очаків в районі Миколаєва. Крайня північно-західна частина однойменного півострова, між Чорним морем і Дніпровсько-Бузьким лиманом, відноситься до коси. Сама коса має довжину майже 10 км. Тут дуже незвичайні пейзажі: степи змінюються реліктовими гаями, виноградниками, хмелевими заростями. Поруч ростуть сосни з озерами і морськими затоками. У цей пейзаж гармонійно вписуються зграї рожевих фламінго, чапель, журавлів і навіть орлів. Територія охороняється: тут функціонують Національний природний парк «Білобережжя Святослава» та ландшафтний парк «Кінбурнська коса». Їх завдання – захистити від вимирання близько 200 представників рідкісної флори і фауни України. До речі, ця діяльність вже почала приносити деякі плоди. На думку вчених, створення невеликих штучних островів вже дозволило рідкісним видам птахів створювати тут свої

колонії. На косі збереглися залишки стародавньої турецької фортеці.

На території Миколаївської області знаходиться одне з північних місць проживання давніх греків – Ольвія. Перекладається як «щасливий, багатий», ця колонія була заснована вихідцями з Мілета в першій чверті VI століття до нашої ери на правому березі Дніпровсько-Бузького лиману. У період свого розквіту вона грала роль торгово-рибальського центру в регіоні, активно взаємодіючи зі скіфськими поселеннями. На той момент на території в 50 га проживало рекордне 15 тис. чоловік. Розкопки руїн Ольвії були перетворені в археологічний заповідник в 1924 році. Однак науково-дослідна робота ведеться тут і донині. Як і всюди в регіоні, в Ольвії відбулося тісне переплетення культур і традицій: наприклад, на зміну кіммерійцям і скіфам прийшли греки. Поступово тут з'явилися храми Зевса і Аполлона. Про важливість і велич Ольвії свідчить той факт, що в 450 році до нашої ери її відвідав відомий історик Геродот. Завдяки йому ми багато знаємо про життя, історію, політичне життя колонії. Загинувши на початку 4 століття нашої ери від навали гунів, Ольвія не зникла зі сторінок історії. Його досі вивчають вчені та шанувальники старовини. Це одне з тих місць, де усвідомлюєш плин часу і його велич. Адже між нами і древніми поселеннями тисячі років неблаганної і безжальної історії.

Рис. 1.2.6 Місто греків – Ольвія, за [23]

Руїни Ольвії знаходяться біля села Парутине Миколаївської області. Дістатися до них можна на громадському транспорті з Очакова (а до цього відвідати Кінбурнський півострів). Парутине знаходиться в 30 кілометрах від Миколаєва. Кілька разів на день ходять автобуси з Очакова і майже щогодини, з Миколаєва.

В Миколаївській області ми можемо відвідати православний жіночий монастир Пелагіївка Новобузького району. Комплекс представлений Михайлівською церквою з трьома престолами (рис. 1.2.7). Він має висоту майже 50 метрів і увінчаний 12 позолоченими куполами. Кожна прикрашена дзвоном. Сама будівля багато вкрита вітражами. Хрести цього справжнього рукотворного дива на березі річки Інгул мають вбудовані дзеркала, щоб мандрівники могли бачити храм за багато кілометрів. Будівництво почалося в кінці XIX ст. Сьогодні тут жіночий монастир. Туристи і паломники приїжджають сюди, щоб побачити ікону Спасителя «Життєдайна весна» XVI ст., деталі якої раніше непомітні для людського ока стали з'являтися на картині в 2001 році. Храм має 12 куполів, увінчаних дзеркальними хрестами. Вважається, що зцілення дає інший образ, а саме Володимирська ікона Божої Матері.

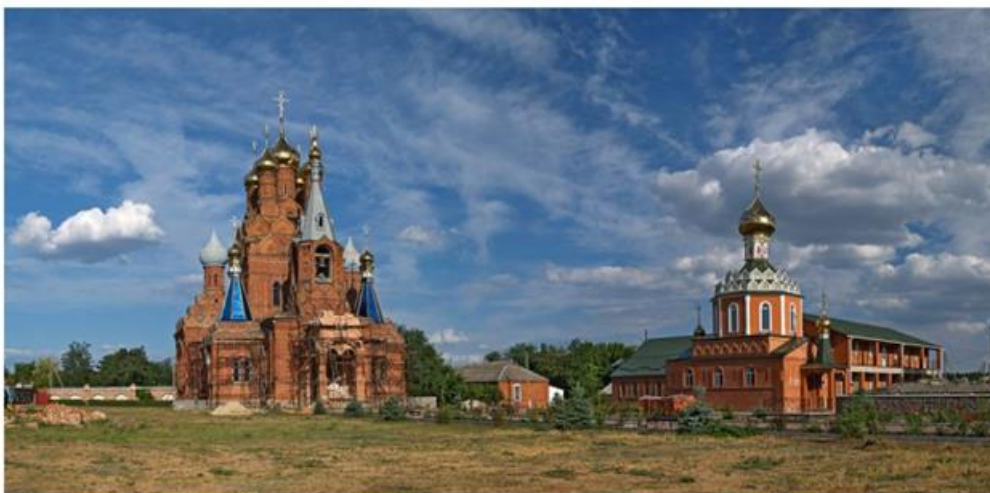

Рис. 1.2.7 Михайлівська церква, за [23]

На території Миколаївської області розташована і наймолодша в

Україні атомна електростанція – Південноукраїнська атомна електростанція (рис. 1.2.8). Розташований на лівому березі річки Підрядний Буг, поблизу Ташлицького водосховища, будівництво було завершено в 1982 році. Обсяг виробленої на АЕС енергії за рік становить 10% від національного виробництва електроенергії та близько 25% від її виробництва атомними електростанціями України. Південноукраїнська атомна електростанція, при кількості виробленої енергії, забезпечує умови життя і праці регіону з населенням понад 5 млн. жителів. Його потужностей достатньо для забезпечення електроенергією населення і промисловості і сільського господарства Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Атомні електростанції це також величезний інфраструктурний комплекс, до складу якого входять гідроелектростанції, водосховища, адміністративні та інші об'єкти. Найцікавіше, що частково зазирнути за лаштунки всього процесу можна, просто відвідавши екскурсію. Посередині невеликого квадрата розташований арт-об'єкт, карта України, на якій розміщені прожектори, що символізують всі блоки атомно-енергетичного комплексу нашої країни. Поруч з ним знаходиться величезний щит з показниками рівня радіації. І цифри, як правило нижчі, ніж на вулицях столиці.

Рис. 1.2.8 Південноукраїнська атомна електростанція, за [23]

Миколаїв – промислове та туристичне місце з багатою історією та прекрасними краєвидами. Тут встановлено кілька рекордів. Наприклад, в місті є розвідний міст на Інгулі, підйомна частина якого є найбільшою в Європі. У сонячну погоду приємно пройтися однією з найдовших пішохідних вулиць України Соборною. Тут, як і всюди в центрі, є величезна кількість симпатичних, затишних кафе і магазинів. Визначною пам'яткою міста є одна з найстаріших обсерваторій Східної Європи, заснована в 1821 р. Будівля навіть була включена в попередній список об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ще одна безперечна пам'ятка – один з найстаріших з найбільших зоопарків Європи. Є членом Всесвітньої асоціації зоопарків та акваріумів. В цілому по всій земній кулі налічується близько 8 000 таких установ, але членів спільноти всього 254. Миколаївський зоопарк – один з них. Найстаріший яхт-клуб України також розташований в місті Миколаїв. Це дивно мальовниче місце. Незважаючи на те, що під час Другої світової війни він був зруйнований, а велика частина кораблів вивезена, яхт-клуб забрали і зараз тут регулярно проходять регати і змагання з вітрильного спорту, є спеціалізована дитяча спортивна школа. Також Миколаїв – місто музеїв і галерей. Тут можна знайти експонати про будь-який час і мистецтво різних часів. Цікаво, що, блукаючи вулицею, не заблукаєш. Всі вони розташовані перпендикулярно один одному, тому проблем з навігацією не виникне навіть у самих розгублених мандрівників. Найкраще подорожувати до міста під патронатом Святого Миколая навесні.

Таким чином, ресурси культурно-пізнавального туризму передбачають взаємозв'язок різних сфер екскурсійної діяльності, що можна виразити в контексті піар-технологій, поєднуючи кілька структурних елементів. Для того, щоб певна територія Миколаївської області вважалася пунктом призначення, повинні бути виконані велика кількість умов, зокрема, наявність місць проживання, харчування туристів, інформаційно-комунікаційна система (туристично-інформаційні портали).

1.3 Роль музейних закладів Миколаївської області в забезпеченні пізнавальної рекреаційної діяльності та культурно-пізнавального туризму

Музей – це постійна державна або приватна установа, яка може бути комерційною або ж ні. Музеї зберігають, відновлюють, досліджують, діляться та експонують активи, які становлять культурний інтерес. Термін музей походить від латинського *museum*; це, в свою чергу, від грецького *museion*, храм і місце, присвячене музам, які надихають на музику і мистецтво. Ось чому слово музей відразу викликає слово мистецтво [1]. Однак існує багато типів музеїв, в тому числі присвячених більш прагматичним аспектам життя.

Архітектура музею повинна враховувати освітлення, доступність, розподіл простору, збереження культурної спадщини, безпеку, логістику тощо. Що стосується колекцій, то вони не є простим накопиченням об'єктів і документів: їх потрібно збирати, зберігати і відображати узгоджено за концептуальними нитками. З точки зору комунікації музею з відвідувачами доводиться розробляти різні стратегії для досягнення однієї зі своїх основних цілей: поширення. З цією метою використовують такі інструменти, як каталоги, тимчасові виставки, конференції, екскурсії, соціальні мережі тощо.

Переваги музейної екскурсії перед іншими її формами полягають у тому, що об'єктами сприйняття є оригінали, а діапазон їх дуже широкий – від пам'ятки природи до витвору мистецтва. Вони мають велику пізнавальну здатність, будучи відображенням процесів розвитку природи та цивілізації, певної епохи, долі автора чи всього народу. Таким чином, зростають аналітична та пошукова функції екскурсійної діяльності [44].

На даний період в Миколаївській області працюють майже усі музеї. Співробітники влаштовують виставки, запроваджують просвітницькі програми. Проте зачиненими для відвідувачів лишаються три музейні заклади, що пошкоджені внаслідок російських обстрілів.

Всього за час повномасштабного вторгнення пошкоджені сім музейних будівель: Миколаївського обласного краєзнавчого музею, його філії – "Військово-історичний музей імені Суворова" в Очакові, "Музей мариністичного живопису імені Судковського" в Очакові, що є філією обласного художнього музею імені Верещагіна, також Баштанського краєзнавчого музею і його філії в селі Христофорівка, Березнегуватського народного історичного музею та Снігурівського історико-краєзнавчого музею.

Майже всі комунальні музейні заклади області оновили експозиції та організовують виставки місцевих авторів. Закритий через значні пошкодження споруди "Музей історії та образотворчого мистецтва села Христофорівка" Баштанського району, через постійні обстріли Очакова також зачинений "Музей живопису Судковського" та "Військово-історичний музей".

Снігурівський музей закритий для відвідувачів. Але працівники інвентаризацію експонатів, що залишилися після деокупації громади.

Найскладніша ситуація зі Снігурівським музеєм. Окупаційні війська розташовувались в Будинку культури, в якому функціонував музей. Оргтехніка, музейний фонд, облікові книги – все майже знищено, 40% фонду втрачено. Також серед місцевих жителів розпочата робота щодо поповнення музейного фонду експонатами, що стосуються російсько-української війни".

Влітку 2022 року відповідно до Наказу Міністерства культури та інформаційної політики відбулася евакуація музейного фонду комунальних закладів за територію області. Тому експонати обласних музеїв не постраждали. Заклади поділяються на першу, другу, третю черги за ступенем цінності. Перший, другий ступінь були повністю евакуйований, третій – частково. Зберігаються експонати за межами регіону.

Станом на травень 2023 р. в Миколаївській області зареєстровано 11 комунальних музеїв з філіями, 158 музеїв, що створені у складі установ,

організацій, навчальних закладів.

Таблиця 1.3.1

Найголовніші музеї Миколаївської області, складено за [28, 23, 42]

1	Меморіальний музей адмірала С. Й. Макарова	Миколаїв
2	Миколаївський музей суднобудування і флоту	Миколаїв
3	Миколаївський обласний краєзнавчий музей	Миколаїв
4	Миколаївський обласний художній музей імені В. В. Верещагіна	Миколаїв
5	Музей «Підпільно-партизанського руху на Миколаївщині»	Миколаїв
6	Очаківський військово-історичний музей імені О. В. Суворова	Очаків
7	Музей мариністичного живопису імені Р. Г. Судковського	Очаків
8	Баштанський краєзнавчий музей	Баштанка
9	Вознесенський художній музей імені Є. А. Кібрика	Вознесенськ
10	Первомайський краєзнавчий музей	Первомайськ
11	Музей ракетних військ стратегічного призначення	Первомайськ

У табл. 1.3.1. представлені найголовніші музеї Миколаївської області. Екскурсійна практика показує, що навіть невелика кількість інформації стає багатшою завдяки науковому характеру розповіді, яка організовує увагу слухачів і допомагає зробити її узагальнення та висновки, а також поглиблено оцінити художні об'єкти.

Виходячи з цього, потрібна така форма передачі наукового знання, яка зробить наукову істину доступною, зрозумілою та зрозумілою, не деформуючи її. І тут на допомогу можуть прийти екскурсоводи, які набувають особливі сили уяви і вміють включити наукову модель і наукове уявлення в коло образних асоціацій і в символічну тканину предмета мистецтва [1]. Образне враження від екскурсії в таких музеях формується на певному рівні інформації. Недостача інформації не дозволить гарного розуміння об'єктів, тоді як перевантаження може зруйнувати враження. Задля збільшення туристичної привабливості музеїв треба поєднувати наукову та творчу складову екскурсій.

У обласному художньому музеї ім. В.В. Верещагіна (рис. 1.3.1) важливо не лише те, що кожен твір мистецтва наповнений «суцільним змістом», а й те, що «суцільна художня робота» повинна мати певну міру «легкості», щоб максимально впливати аудиторія. Говорячи про місію

екскурсовода при демонстрації та розповіді про художніх об'єкти, зазначимо, що він повинен «водити глядачів у естетичний досвід та надавати їм глибокий аналіз відомого твору мистецтва [2].

Рис. 1.3.1 Миколаївський художній музей ім. В.В. Верещагіна, за [42]

Показником влучності цього поєднання, органічно пов'язаного з особистістю екскурсовода, є успіх аудиторії. Рух думки екскурсовода включає несподівані асоціації, сміливі порівняння та вміння зрозуміти внутрішні суперечності, властиві інформаційному матеріалу про об'єкти. Дивовижне поєднання, здавалося б, несумісних рис містить не менше естетичних переваг, ніж будь-який твір мистецтва, скульптури чи архітектури. Тоді контакт між екскурсоводом та екскурсантами ґрунтується на відчутті їхньої спільноти, де виражається моральна та духовна спорідненість.

Правильне вирішення проблем, пов'язаних із методами підвищення туристичної привабливості пов'язане з поданням наукової інформації в екскурсіях. Це ніби фокус, де збираються такі ключові питання та категорії для екскурсії та мистецтвознавства, як об'єктивне та суб'єктивне, емоційне й інтелектуальне, реальність та уява [45]. Таким чином, методи актуалізації наукового матеріалу та їх ключові складові є необхідними умовами не лише

вивчення історії пам'яток культури та мистецтва, художніх творів, а механізмом взаємодії з естетичним, соціально-культурним та світоглядним контекстом. Інтеграція науки і мистецтва спровокована стійкою живою необхідністю створення єдиної і цілісної наукової картини світу, відповідної сучасному рівню накопичених знань.

Мистецтво минулого зберігає цінну інформацію про тогочасне життя. Дивлячись на символіку, кольори та матеріали творів мистецтва туристи можуть дізнатися про культуру, яка їх створила. Порівнюючи різні роботи ми помічаємо особливості того часу та відмінності з сьогоденням. Таке мистецтво пропонує насолоду і радість, допомагає нам усвідомити цінності та будувати нові мости між культурами [10].

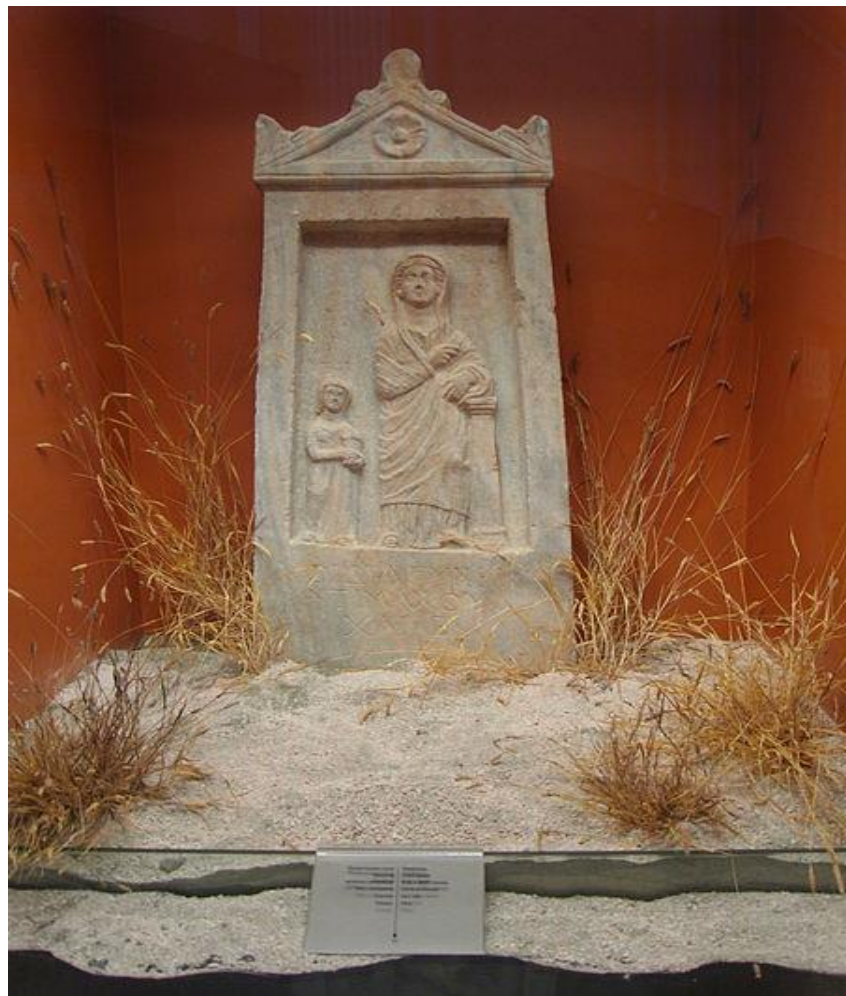

Рис. 1.3.2 Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», за [23]

Наприклад, територія Національного історико-археологічного

заповідника «Ольвія» включає городище і некрополь стародавньої Ольвії. До складу заповідника також входить острів Березань, де існувало найдавніше в Північному Причорномор'ї давньогрецьке поселення. Острів Березань лежить у Чорному морі, за 12,8 км на південний захід від Очакова (рис. 1.3.2).

Музеї ж часто повинні задовольняти короткострокові цілі та інтереси громадськості та установ, які їх підтримують. Обов'язками музеїв перед громадянами та ще не народженими вченими часто нехтують. Функціями музеїв є освіта, дослідження та збереження, однак багато музеїв і сховищ невеликі, недоукомплектовані персоналом і абсолютно недостатні для довгострокового збереження культурних ресурсів. Крім того, в деяких випадках музейний персонал не знає про сучасні тенденції археології та цінність доісторичних культурних ресурсів.

Навіть археологи, які повинні знати краще, іноді ставлять під сумнів необхідність збереження всіх матеріалів після аналізу та/або публікації. Водночас Кодекс етики Товариства професійних археологів вимагає постійного зберігання всіх зразків і записів, отриманих в результаті археологічного проекту. Будь-які матеріали, які варто збирати та аналізувати сьогодні, варто зберегти для повторного аналізу в майбутньому [19]. На жаль, в даний час багато музеїв не готові або не бажають зберігати великі обсяги експонатів. До того ж вони часто не розуміють, чому вони повинні зберігати речі, до яких низька цікавість туристів.

На нашу думку, ключ до хорошого музею полягає в тому, щоб бути готовим ризикувати, а також бути інтелектуально та фізично доступним, кидаючи виклик аудиторії та представляючи різноманітні погляди та ідеї. У багатьох музеях світу спостерігається збільшення відвідувачів, особливо молоді. Залучення громадськості сьогодні є критично важливим компонентом музеїв, адже музеї створюють суспільні цінності більше, ніж просто грошові. Бюджетні обмеження створюють стрес для довгострокових зобов'язань і надають пріоритет короткостроковим пріоритетам над

довгостроковими.

Також музеї стикаються зі зростаючою конкуренцією з боку інших видів розваг, таких як тематичні парки та кінотеатри. Музеї повинні створювати цікавий досвід, який спонукатиме цих відвідувачів повернутися. Відвідувачі музею можуть відчувати більше сенсорної стимуляції та взаємодії в результаті використання інноваційного дизайну та технологій. У майбутньому музеї продовжуватимуть залишатися важливими місцями для вивчення історії та культури. Однак їм також потрібно буде адаптуватися до мінливих технологій і потреб своїх відвідувачів. Наприклад, їм може знадобитися запропонувати більше онлайн-ресурсів та інтерактивних експонатів. Їм також може знадобитися надати людям більше можливостей для взаємодії з колекціями та персоналом.

Твір мистецтва повинен створювати середовище, яке має такий же естетичний вплив, як і створене оригінальним художником. Важливо підтримувати довгострокові стосунки між відвідувачем і художником. Музеї можуть відігравати важливу роль у суспільстві не лише надаючи людям місце для навчання та досліджень, але й сприяючи соціальній згуртованості та взаєморозумінню. Вони можуть допомогти нам краще зрозуміти нашу історію, нашу культуру та навколишній світ, а також оцінити різноманітність нашого суспільства. Це також допомагає забезпечити місце, де люди можуть пишатися тим, звідки вони родом, а також почуття благополуччя та здоров'я.

Музеї, зокрема на Миколаївщині, можуть відігравати вирішальну роль у навчанні, залученні та поданні викликів суспільству з таких питань, як бідність, нерівність, нетерпимість та дискримінація, оскільки суспільство стикається зі зростаючою стурбованістю цими проблемами. Роблячи це, вони можуть сприяти соціальній згуртованості, розумінню та почуттю благополуччя. Музеї, які забезпечують місце для навчання, досліджень та насолоди, повинні бути доступними для всіх людей. Музейні експонати часто змінюються в залежності від музею. Наприклад, художні музеї можуть

змінювати експонати частіше, ніж музеї історії. Це також залежить від типу експоната. Наприклад, тимчасовий експонат експонується лише протягом обмеженого часу, тоді як постійний експонат експонується нескінченно. Музеї можуть заощадити гроші, об'єднуючи експонати та ділячись ними, а не купуючи їх окремо. Ви також можете розібрати модульні експонати та поміняти місцями компоненти, якщо це те, що ви хочете.

Немає сумнівів, що музеї корисні для благополуччя відвідувачів. Коли ми розмірковуємо про наше минуле і вчимося на ньому, коли ми відчуваємо гордість за нашу спадщину, коли ми кидаємо виклик, кидаємо виклик і стимулюємо себе, і коли ми надихаємо, кидаємо виклик і стимулюємо одне одного, вони можуть допомогти нам [37]. Вони також можуть бути використані для зв'язку з іншими в сьогоденні та минулому. Музеї всіх розмірів і типів позитивно впливають на людей і громади, демонструючи, як їх колекції та експонати позитивно впливають на людей і громади. Наша культурна спадщина залежить від музеїв будь-якого розміру та колекцій, які відіграють важливу роль у нашому житті.

Експонати в музеї регулярно змінюються, що робить їх досить захоплюючими для відвідування. Крім того, експонати можуть допомогти зв'язати музеї з їх постійними колекціями. Музеї також використовують виставки, щоб охопити громадськість і продати свої товари. Оскільки вистави є частиною експонатів, ви можете втішитися тим, що вони можуть тривати недовго. Музеї цінують експонати, тому що вони сприяють залученню громадськості та допомагають зберегти історію.

Перспективним напрямком розвитку культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині є утворення та популяризація літературних музеїв, які присвячені збереженню та виставці предметів, що стосуються літератури та письменників. Такі музеї можна знайти в багатьох країнах світу, і часто тут представлені такі предмети, як рукописи, листи, книги та інші предмети, пов'язані з відомими письменниками. Музей книг у Миколаєві (рис. 1.3.3)

також пропонує освітні програми та публічні заходи, такі як читання та лекції, які допомагають пропагувати любов до літератури та заохочують людей дізнатися більше про письменників, які створили твори, які їм подобаються.

Рис. 1.3.3 Музей книг у Миколаєві,

Літературний музей – це тип музею, який зосереджується на літературі, але є також музеї, присвячені образотворчому мистецтву, історії, артефактам та науці. Література більше схожа на приватний і внутрішній досвід, ніж на візуальний, оскільки це одночасно приватний і внутрішній досвід [40]. Багато з цих музеїв є прикладами критичних зв'язків між нематеріальною літературною спадщиною та фізичними просторами. Література резонує, тому що вона може викликати світи, спільноти та людей за допомогою образної інтерпретації. Спочатку це може здатися мозковим і самотнім, але досвід читання літератури приваблює читачів до священних просторів. На додаток до деяких музеїв існують художні музеї, музеї природознавства, музеї науки, військові музеї та дитячі музеї.

Захисники музеїв – це люди, які працюють над популяризацією та підтримкою музеїв, у тім числі на Миколаївщині. Вони можуть лобіювати

діяльність музеїв на місцевому, державному або федеральному рівні, працювати над збільшенням фінансування музеїв або працювати в радах або комітетах, які приймають рішення про музейну політику. Захисники музеїв можуть також працювати над підвищенням обізнаності громадськості про музеї та їхню роль у суспільстві або над збільшенням відвідування та участі в музейних програмах та заходах [19]. Музеї повинні співпрацювати з іншими культурними інституціями, щоб відстоювати заходи у своїх країнах для збереження свого існування. Хоча музеї знаходяться в ізоляції, зрозуміло, що музейні фахівці відчують себе безпорадними, але є деякі речі, які ви можете зробити. Слід оцінити економічний вплив конкретних музеїв у Миколаївській області, таких як непряма зайнятість та податкові надходження. Музеї відіграють важливу роль у державних соціальних інвестиціях у сучасних суспільствах, і їхня робота має вирішальне значення для збереження культурних цінностей.

За межами академії в таких місцях, як музеї, історичні місця, державні установи та некомерційні організації працюють публічні історики. Вони використовують свої навички, щоб залучити громадськість до історії та сприяти історичному розумінню та оцінці. Публічні історики часто працюють педагогами, кураторами, дизайнерами експонатів, архівістами та дослідниками. Вони відіграють важливу роль у збереженні та інтерпретації нашої історії. Історики, які зосереджуються на публічній історії, пов'язують минуле і сьогодення. Багато в чому публічні історики пов'язують людей з їх спільним минулим. Вони працюють у музеях, історичних товариствах, архівах та приватному секторі, а також історичних місцях [44]. Вони мають справу з історичними документами, артефактами та фотографіями. Вони по-різному інтерпретують історію як для громадськості, так і для професійної аудиторії. Історики в очах громадськості часто пов'язують минуле і сьогодення.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Проблеми розвитку культурно-пізнавального туризму на Миколаївщині

Потенціал Миколаївської області має перспективу розвитку культурно-історичного та інших видів туризму, оскільки в області є «5914 нерухомих пам'яток, із них: 4490 пам'яток археології, 1199 – історії, 67 – монументального мистецтва, 145 – архітектури, 11 – садово-паркового мистецтва, 1 – ландшафтний, 1 – науки і техніки. Тридцять пам'ятників мають статус національного значення.

Під охороною держави перебувають 1356 об'єктів культурної спадщини, включених до відповідних переліків (списків): 429 археологічних об'єктів, 295 – історичних, 13 – монументального мистецтва та 619 – архітектури» [30].

У результаті спаду туристичних потоків необхідно застосовувати стратегію збереження і розвитку внутрішнього туризму в Україні загалом і в Миколаївській області зокрема.

У Миколаївській області культурно-історичний ресурс в основному представлений такими досить відомими об'єктами:

- найкращим зоопарком України, одним із найбільш відомих зоопарків після Неапольського и Монакського у Європі за різноманітністю експонатів. Особливою популярністю користується влітку, коли туристичні агентства з навколишніх курортів (Одеса, Коблеве, Лугове, Рибаківка) регулярно возять екскурсійні групи;

- архітектурними пам'ятками (Шухівська вежа, будинок купця Кроля, будинок Ерліха, будинок Грачова, будинок віце-адмірала Попандопуло,

будинок Уткіна, Миколаївська міська рада, будинок Адміралтейства, колишній будинок офіцерів флоту, ротонда шахового клубу, резиденція Миколи I у Вознесенську, будинок братів Кенігсбергів, будинок з атлантами, перша трамвайна підстанція, будівля будівельного коледжу, будівля Санкт-Петербурзького комерційного банку, Марінінська жіноча гімназія, Єврейське казенне училище та ін.);

– археологічними пам'ятками (Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», городище Дикий Сад, пам'ятники античної Миколаївщини в Ольвії, Березанському поселенні, Вікторівці 1 (Березанського району), Кам'янці (Очаківського району) та Великій Коренисі III (Заводський район Миколаєва) та ін.). «Починаючи з XIX століття на території Миколаївської області проводилися археологічні дослідження, у результаті яких було зафіксовано понад 5 тисяч стародавніх пам'ятників (курганів, могильників, поселень, городищ). Серед них і пам'ятки світового значення – Ольвія, Дикий сад, Березань, Анетівка. Приблизно стільки ж об'єктів, стверджують археологи, ще приховані під землею і невідомі».

– пам'ятниками мистецтва (пам'ятники Потьомкіну, Святому Миколаю Чудотворцю, пам'ятники алеї адміралів (Ф.Ф. Беллінсгаузену, Г.І. Бутакову, В.А. Корнілову, М.П. Лазарєву, П.С. Нахімову, Ф.Ф. Ушакову), адміралу С.О. Макарову, пам'ятники поетам і композиторам –Т.Г. Шевченко, Н.А. Римському-Корсакову, меморіали на честь полеглих у II Світовій війні, «Скорботний ангел Чорнобиля» та ін.).

– пам'ятниками історії (Миколаївський Некрополь та ін.);

– пам'ятниками садово-паркового мистецтва (Флотський бульвар, парк Ліски, парк Перемоги, дитяче містечко «Казка», родовий маєток Скаржинських у с. Трикрати Миколаївської області та ін.);

– культурно-пізнавальними і розважальними об'єктами (театри, музеї, кінотеатри, туристичні комплекси «Золота підкова», «Кременівський страус», база відпочинку «Дубровка»);

– об'єктами етнографії (етнічні поселення національних меншин, туристичні комплекси та ін.);

– заходами релігійного та етнографічного характеру (етнофестивалі, цивільні і релігійні свята та ін.).

До рекреаційних ресурсів Миколаївщини також належать Національний природний парк «Білобережжя Святослава», Регіональні ландшафтні парки «Кінбурнська коса», «Гранітно-Степове Побужжя», «Тилігульський», «Приінгульський».

Зупинимось більш детально на Миколаївському зоопарку. Зоопарк у Миколаєві – це головна визначна пам'ятка міста. Щорічно його відвідують десятки тисяч туристів, адже він вважається найкращим зоопарком країни. Зоопарк у Миколаєві можна сміливо називати візитною карткою міста, адже це найвпізнаваніша і найпопулярніша серед туристів пам'ятка.

Миколаївський зоопарк, Миколаївський Акваріум-Зоосад, Акваріум Леонтовича – як би він не називався протягом своєї історії – завжди був одним із найцікавіших екскурсійних об'єктів міста. І завжди він відзначався не лише колекцією цікавих рідкісних тварин, а й рослинами на своїй території. У цьому унікальному куточку природи зібрана найбільша колекція диких тварин в Україні. Вона нараховує 454 види, 4646 екземплярів тварин.

Проблему правової охорони історико-культурної спадщини Миколаївщини можна описати переліком таких фактів:

- 1) Військова агресія РФ загрожує матеріальній культурній спадщині.
- 2) У деяких районах комерційні підприємства демонтують старі будівлі за фактом аварійності.
- 3) Подекуди справжні історичні пам'ятки замінюють на копії.
- 4) Відсутність комерційної вигоди гальмує реставрацію історичних пам'яток;

В Україні діяльність держави у сфері збереження та охорони культурної спадщини регулюється Законом України «Про охорону

культурної спадщини» [35]. Рекомендації щодо збереження та охорони об'єктів історико-культурної спадщини здебільшого мають заборонний і обмежувальний характер. Зауважимо, що в країнах заходу законодавча база створювалась поступово. Тенденції, які виникли під час формування руху на захист пам'яток поширювались, закріплювались, а потім набували силу закону.

Охорона культурної спадщини здійснюється не тільки Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України, а й Державною інспекцією архітектури та містобудування України [14]. Його основні завдання – збереження традиційного характеру середовища, історичних ареалів, пам'яток архітектури і містобудування. Щоб забезпечити виконання даного завдання, на інспекцію покладають такі функції:

- затвердження норм та правил щодо розробки і схвалення проектної документації на виконання робіт з консервації, реабілітації та реставрації пам'яток архітектури;
- проведення науково-технічної та цінової політики у сфері архітектури;
- будівництво і реставрацію пам'яток [8];

У мирний час незадовільний стан деяких пам'яток культури свідчив про те, що існуюча система органів державної влади не забезпечувала належного управління у сфері охорони, захисту та збереженні історико-культурної спадщини. Однак сьогодні історичні будівлі та місця пошкоджуються та руйнуються під час військового конфлікту через побічний (або випадковий) вплив, а історичні артефакти розкрадаються. Протягом сотень, якщо не тисяч років, армія РФ дозволяє своїм військовим грабувати та влаштовувати заворушення після перемоги в битві. Солдати мало про що думають крім повернення додому багатшим.

Існує багато культурних та академічних причин для того, щоб намагатися захистити спадщину під час збройного конфлікту, більшість із

них не мають відношення до тих, хто воює. Нам потрібно усвідомити, що захист культурних цінностей буде ефективним лише в тому випадку, якщо військові та політичні керівники сприйматимуть це серйозно. У розробці комплексної програми збереження і використання історико-культурної спадщини регіону обов'язково потрібно враховувати її вплив на:

- 1) Міжнародний імідж.
- 2) Розвиток науки.
- 3) Освіту.
- 4) Культуру.
- 5) Почуття патріотизму.
- 6) Морально-естетичне виховання [25].

Зауважимо, що зберігати потрібно не тільки матеріальну, а й духовну культуру, яка включає в себе мову, віру, цінності, звичаї, ритуали, фольклор.

Також необхідно зауважити, що із розвитком екскурсійного туризму завжди зростає попит на прісну воду. Тому цей сектор може створити значний тиск на наявні ресурси прісної води. Ці тиски є особливо помітними, коли вони зосереджені в регіонах з малою кількістю викопних водних ресурсів або їх відсутністю (наприклад у селах). Швидкість поновлення водоносного горизонту та джерел поверхневих вод досить повільна, можливе супутнє зменшення споживання води вдома у місцевих жителів. Таким чином у селах Миколаївської області може надовго осісти відчуття несправедливості, тому що споживання води, пов'язане з туризмом, завжди конкурує з місцевим попитом. Зацікавлені сторони туризму мають фінансові ресурси для інвестування в приватну інфраструктуру, але багато домогосподарств не можуть собі дозволити навіть вартість підключення до громадського водопостачання. Це свідчить про те, що місцеве середовище може зазнати шкоди від розвитку туризму. До речі, вода є одним з найцінніших ресурсів туризму, оскільки забезпечує живлення всіх індустрій туризму (готелі, ресторани, дозвілля, транспорт). Питання використання води

туризмом останніми роками привертає увагу. Про це свідчить і факт, що тема Всесвітнього дня туризму ООН у 2013 році стала: «Туризм і вода». Використання води стає критичним, коли туристичні підприємства розташовуються в екологічно чутливих районах, таких як парки, прибережні зони чи острови. Також можна згадати складні конфлікти між жителями сіл та готельєрами у Занзібарі, які призводять до частих демонстрацій, а у важких випадках до різання труб. Конфлікти виникли тому, що сільські жителі та готельєри мають спільне джерело води. Отже, у Миколаївській області спочатку потрібно обдумати дане питання, а потім займатися питанням збільшення кількості екскурсантів.

Не всі туристичні дестинації є туристичними ресурсами, але кожна з них може бути носієм властивостей (інформації, престижу, моди тощо), які будуть затребувані туристами. Якщо ці властивості експлуатуються і приносять дохід, об'єкт стає ресурсом. Якщо туристичні потреби об'єктів не сформовані або не можуть бути використані економічні можливості та наявні технології, то ці об'єкти не враховуються ресурсом. Повинні бути техніко-економічні можливості для впровадження ресурсу в туристично-господарський оборот. Наприклад, Альпійський регіон був туристичним місцем протягом трьох століть з такими ресурсами, як круті гірські схили, мінеральні води та гірський клімат. Але поява масового попиту на їх використання з одночасним розвитком транспорту зробило Альпи провідним регіоном зимового туризму. Інший приклад: Кременецькі гори є водночас геолого-геоморфологічним феноменом Північно-Подільського уступу, місцем розташування рідкісних екосистем та пам'яток історії та культури багатьох європейських народів. З наукової точки зору, Кременецькі гори є одним з унікальних регіонів України, який виділяється спорідненістю геологічною будовою, рельєфом, рослинним і тваринним світом, мальовничими ландшафтами, сприятливим кліматом для рекреаційного використання. Інтерес до цього регіону підсилюють етнічні традиції,

старовинна культура, гостинність місцевого населення. Велике пізнавальне та еколого-просвітницьке значення мають природні та історико-культурні комплекси та об'єкти. Проте область залишається лише перспективною для розвитку рекреаційно-оздоровчого, туристичного та зимового спорту через техніко-економічні можливості для впровадження цих ресурсів у туристично-господарський оборот та масовий ринок.

Фотографія є одним із найпоширеніших атрибутів поведінки туристів. Її роль у туризмі ніколи не вивчалась глибинно, але вона однозначно збільшує туристичну привабливість Миколаївської області. Під туристичною фотографією розуміють як фотографії, зроблені туристами, так і фотографії, надані туристам членами приймаючої спільноти. Водночас вважається, що фотографія і туризм тісно пов'язані між собою. Фотографії відіграють вирішальну роль у просуванні туристичних напрямків, працюючи за допомогою різноманітних засобів масової інформації, включаючи брошури, телевізійні рекламні ролики та картинні листівки. Необхідно зауважити, що практику фотографування часто вважають тісно пов'язаною зі станом туриста. На нашу думку, це явище може являти собою самостійно змінне «замкнуте коло репрезентації», в якому туристичні фотографії відображають і інформують зображення місця призначення.

Споживачі висувають вимоги до туристичних ресурсів, пов'язані з можливістю:

- використання природних цінностей (обстеження пам'яток природи, заповідних територій, вивчення ландшафту тощо);
- засвоєння культурних цінностей (огляд пам'яток історії, культури, архітектури, відвідування музеїв, виставок, театрів);
- спортивні (піші, водні, лижні, велосипедні, автомобільні та мотоциклетні походи, спортивні ігри);
- самодіяльність (рибалка, полювання) [31].

Отже, виходячи з передумови вивчення поглядів людей на розвиток

культурно-пізнавального туризму, збереження загального середовища сільських громад та екологічної обізнаності екскурсії – це слушна пропозицією для сталого розвитку культурно-пізнавального туризму в Миколаївській області, а також сільської місцевості загалом. Однак розвиток туризму має позитивний і негативний вплив на економічний, соціальний та екологічний рівень.

Для розвитку туристичної індустрії загалом і культурно-історичного туризму зокрема мінімально необхідно [29] :

- створити регіональний туристично-інформаційний центр;
- створити і просувати туристичну символіку і бренди Миколаївської області;
- розмістити інформаційні покажчики поблизу туристичних об'єктів;
- розвинути зовнішню туристичну політику регіону за допомогою участі в міжнародних спеціалізованих туристичних виставках;
- розвинути привабливий імідж Миколаївської області;
- створити сучасну інфраструктуру відпочинку і дозвілля засобами залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

Проблемними питаннями розвитку туристичної галузі Миколаївської області є: недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази у сфері туризму; недостатня кількість якісних туристичних продуктів на туристичному ринку; низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури; низька якість сервісу і невідповідність стандартам засобів розміщення; недостатня інженерна інфраструктура на туристично-рекреаційних територіях; незадовільний стан пам'яток історико-архітектурної спадщини, які можуть бути задіяні у сфері туризму; відсутність взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні [36]; знищення – «розорення» археологічних пам'яток.

2.2 Основні напрями післявоєнного розвитку культурно-пізнавального туризму в Миколаївській області

Слід визнати, що розкриття сучасного стану та проблем розвитку туристичної індустрії на регіональному рівні, туристичного розвитку Миколаївської області, яка володіє унікальним туристичним потенціалом, є недостатнім. Залишаються невирішеними чимало питань, що постають з огляду на сучасний стан економіки країни та негативний соціально-політичний стан в Україні. У 2011 р. уряд розпочав реалізацію «Програми розвитку інвестицій та інновацій в Україні», тому активізацію інвестицій визначено на всіх рівнях, які актуальні для економіки України, у тому числі на Миколаївщині. Однак сьогодні ситуація в туристичній галузі промисловості, майже неконкурентоспроможна на світовому ринку, оскільки:

- застаріла матеріально-технічна база;
- відсутність сучасних зручностей для туристів;
- недостатній розвиток транспорту і спілкування;
- недостатньо розвинені заклади харчової та розважальної промисловості;
- відсутність кваліфікованих спеціалістів з організації та розвитку внутрішнього та в'їзного туризму;
- орієнтація туристичних компаній на закордонні подорожі;
- відсутність активно діючого туристично-інформаційного центру;
- екологічні проблеми [45]

Для розвитку інфраструктури культурно-пізнавального туризму в Миколаївській області, здатної забезпечити стійкий приплив туристів з урахуванням специфіки національного туристичного продукту, необхідно:

- розвивати транспортно-дорожню інфраструктуру для загального користування та задоволення туристських потреб;

- розвивати супутні інфраструктури: водо-, електропостачання, каналізації та системи видалення твердих відходів, телекомунікацій у наявних та потенційних туристських зонах;
- створювати туристичні комплекси, етнографічні музеї та зони відпочинку;
- реставрувати історико-культурні та етнографічні пам'ятки;
- розробляти проекти та будувати туристичні об'єкти, у тому числі середніх та малих засобів розміщення, з урахуванням цілорічного забезпечення [47];

Можна констатувати, що Миколаївська область має об'єктивні умови для розвитку туризму - природно-кліматичний та історико-культурний потенціал, здатний привабити значну кількість туристів. В області зареєстровано 107 туристичних фірм, із них 11 туроператорів. Функціонує 37 готелів та 658 закладів ресторанного господарства, 2 туристично-інформаційні центри. Отже, Миколаївська область володіє значним туристичним потенціалом, який має можливість розвивати туристичну індустрію як невід'ємну частину економічного зростання регіону. Головною метою регіонального туризму має бути збільшення кількості туристів у регіоні, покращення послуг з обслуговування туризму за відповідною ціною, покращення автошляхів у регіоні та створення надійної бази фахівців для обслуговування туристів.

На культурну політику повинні впливати науковці та громадські організації, і їхня думка повинна мати не просто дорадчий, а вирішальний голос у питання збереження культурної спадщини. Окрім того, ці незалежні науковці та громадські організації повинні мати визнання місцевої громади, для якої збереження культурної спадщини є пріоритетом. Діяльність у сфері збереження культурної спадщини повинна:

- ґрунтуватися на якісній комунікації між представниками різних професій;

- розвивати та популяризувати знання про особливості спадщини конкретного історичного міста, розробити програму збереження історичного ландшафту та правил регулювання забудови;

- консультувати мешканців щодо методів та способів збереження спадщини.

Окремої уваги заслуговує фінансування з бюджету, а також створення відповідних умови (у тому числі правових) для залучення інвестицій до справи охорони пам'яток.

Сьогодні, багато мешканців відірвані від активного життя міста. Збереження культурної спадщини не має соціальної опори, що ставить під загрозу реалізацію програм збереження культурної спадщини. Тому, необхідно відновлювати зв'язки між владою та мешканцями, між різними віковими та соціальними групами. Місцеві органи влади повинні переконати місцеву громаду, що культурна спадщина міста має велике значення для його розвитку. В містах слід впроваджувати такі проекти які спільно організовують місцеві мешканці. Для того щоб змінити незадовільний стан розвитку культури у малих містах та містечках, необхідно відродити сферу економічної діяльності, розвивати напрямок надання послуг для місцевих жителів та гостей. Актуалізація історичних сфер діяльності в деякій мірі вирішить проблему створення нових робочих міст. Важливим чинником культурного розвитку повинні бути освітні програми, що залучають до цієї сфери діяльності небайдужих та ініціативних людей, заохотять їх до проведення фестивалів, волонтерських таборів, семінарів, конференцій, освітніх туристичних заходів, днів міста, відзначення важливих історичних дат, пов'язаних з історією міста та області.

Феномен Миколаївської області полягає у великому масштабуванні при організації туризму, адже місцевість є надзвичайно привабливою для іноземних туристів, тому ми розглядаємо туристичні можливості на міжнародному рівні. Також важливим компонентом є особисте відношення

особи до відпочинку і знань про можливості відпочити в себе на Батьківщині. Таке відношення сформоване потребою в розвазі та отриманні нових знань [20]. Дослідження спрямоване на виявлення тих мотивів розваг відпочиваючих, які впливають на вибір місця призначення. Він також прагне розробити концептуальну основу, здатну охопити такі мотиви. Емпірично було виявлено дев'ять мотивів. Сім були класифіковані як соціально-психологічні, а саме:

1. втеча від сприйнятого повсякденного середовища,
2. дослідження та оцінка себе,
3. розслаблення,
4. престиж,
5. регрес,
6. посилення споріднених стосунків,
7. полегшення соціальної взаємодії [46].

Два мотиви, які залишилися: новизна та освіченість, утворили альтернативну культурну категорію. Було відзначено, що останні принаймні частково викликані особливими якостями, які пропонує місце екскурсійного туризму. На протипагу цьому виявилось, що соціально-психологічні мотиви не пов'язані з атрибутами призначення. Тут акцент перемістився з самого місця призначення на його функцію як засобу, за допомогою якого можуть бути задоволені соціально-психологічні потреби. Дані дослідження свідчать про те, що туристична індустрія може з користю приділяти більше уваги соціально-психологічним мотивам при розробці продуктів і стратегій просування. Ми вважаємо, що потрібно використовувати ці мотиви під час пошуків шляхів розвитку культурно-пізнавального туризму у Миколаївській області.

Щоб об'єкти культурно-пізнавального туризму Миколаївщини помітили, туроператори повинні підтримувати творчий підхід до маркетингу. Ось кілька унікальних правил туристичного маркетингу, які, на нашу думку,

допоможуть поширити обізнаність про дивовижні тури та заходи в Миколаївській області:

- Не потрібно відхиляти ідею створення маркетингового плану для туристичних компаній. Дуже важливо створити план, який визначає кроки, які необхідно зробити, щоб ефективно просувати свою продукцію в найбільш мотивованих сегментах ринку. Маючи доступний план, буде можливість приймати обдумати рішення, які принесуть результати.

- Контент-маркетинг має відігравати важливу роль у загальній маркетинговій стратегії туризму. Туроператори повинні працювати з досвідченими професіоналами, щоб створювати високоякісний письмовий вміст, а також мультимедійний вміст, як-от слайд-шоу та відео. Цей вміст має бути опублікований на веб-сайтах туристичних компаній, поширений в соціальних мережах, а також звучати на радіо та телебаченні.

- Рекламні матеріали ніколи не повинні бути загальними. Потрібно запропонувати потенційним мандрівникам конкретну інформацію про те, чим Миколаївська область відрізняється від інших областей. Ми можемо пропонувати ексклюзивний погляд на популярні пам'ятки, пов'язані з життям відомих історичних постатей, потрібно зосередитися на цьому питанні. Також ми можемо пропонувати особливий досвід проведення часу, якого більше ніде не знайти.

- Маркетинг – це інвестиція, тому потрібно використовувати свої ресурси розумно. Витратити бюджет там, де він найважливіший, зосереджуючись на найбільш мотивованих сегментах ринку туристів. Використовувати статистичні дані, щоб дізнатися, хто є клієнтами, і створіть маркетингові матеріали відповідно до цих даних.

- Взаємодія клієнта з туроператорами, які представляють Миколаївщину, починається задовго до початку туру чи діяльності. Потрібно зосередитись на зручності використання веб-сайтів для оновлення служб автоматичного обміну повідомленнями. Таким чином можна покращити

взаємодію з клієнтами з моменту відкриття бренду до того, як вони залишать свій відгук в Інтернеті [7].

- Використовувати потрібно тільки популярні соціальні мережі, щоб розповісти про свій бренд. Важливо співпрацювати з тревел-блогерами та зірками соціальних мереж, чії читачі включають цільовий сегмент ринку. Блогерам потрібно надати можливість спробувати свій досвід і дозволити їм продемонструвати бренд на своїх соціальних сайтах.

- Необхідно продовжувати аналізувати дані та використовувати доступні показники для вимірювання свого успіху. Маркетингова стратегія має бути живим документом, який постійно адаптується до мінливого клімату у туристичному бізнесі [45].

Водночас, нам потрібно уникати зайвої художньої обробки фотографій. Невідповідність між рекламованим зображенням і реальністю вже давно цікавить дослідників, які цікавляться поселенцями або мандрівниками на новій землі. Нова стійкість викривлення чітко проявляється у здивуванні та збентеженні. Її часто відчують туристи подорожуючи країнами, що розвиваються. Індустрія туризму продовжує зображати ці місця як «рай», «незіпсовані», «чуттєві» чи інші спотворення, імовірно, щоб компенсувати очевидну бідність за межами готелю чи екскурсійного автобуса. Якщо ж ми обговоримо нездатність туристичної індустрії представляти DESTINATIONI як реальні місця, то дійдемо висновку, що використання спотворених зображень негативно впливає на якість відвідувачів (як з досвіду туристів та на приймаючому суспільстві). Місцеві та іноземні критики масового туризму все частіше критикують невідповідність іміджу, але туристичні адміністратори не бажають примусово змінювати повідомлення. Потрібно шукати альтернативи, включаючи інформацію та рекламні оголошення, які вже використовуються.

Починаючи з двадцяти років, напрямки зазвичай досягають зрілості. Ця фаза характеризується тим, що основний дохід місцевої економіки надходить

від туризму, а рівень відвідуваності продовжує зростати, хоча й зменшуючись. Ця фаза є прикладом великих зусиль у рекламі та маркетингу для подолання сезонності та розвитку нових ринків. У період зрілості місцеве населення повністю усвідомлює значення туризму. На цьому етапі залучається широкий спектр ринків і темпи зростання сповільнюються. Зусилля керівництва в період зрілості повинні бути зосереджені на підтримці ринків і якості досвіду відвідувачів; особливо в пік сезону, коли досягнуто ліміт потужності. Після досягнення зрілості може статися, що ринки почнуть сприймати пункт призначення маршруту як «немодний». На цьому етапі менеджерам призначення може знадобитися переоцінити положення області та переглянути кроки на етапі встановлення, щоб запобігти стагнації маршруту.

Для розвитку туристичної індустрії загалом і культурно-історичного туризму зокрема мінімально необхідно:

- створити регіональний туристично-інформаційний центр;
- створити і просувати туристичну символіку і бренди Миколаївської області;
- розмістити інформаційні покажчики поблизу туристичних об'єктів;
- розвинути зовнішню туристичну політику регіону за допомогою участі в міжнародних спеціалізованих туристичних виставках;
- розвинути привабливий імідж Миколаївської області;
- створити сучасну інфраструктуру відпочинку і дозвілля засобами залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;
- впроваджувати інноваційні форми роботи – зміни в продуктах, маркетингу, організації та управлінні.

У сфері культурно-історичного туризму інноваційна діяльність проявляється через використання:

- нових туристичних продуктів, програм і проектів, а також суміжних послуг;

- туристичних ресурсів у новому ракурсі (наприклад, Futures International Capital Kite Festival of Ukraine, Миколаївська область, с. Трихати);

- сервісних інновацій – «нові канали зв'язку з клієнтами, нові системи розподілу і технологічні рішення, які часто спільно змінюють пропозицію послуг на ринку, оновлюють функції фірми і вимагають структурно нових організаційних, технологічних і людських можливостей фірми»;

- нових технологій у виробництві туристичних продуктів (наприклад, 3D-тур по музеях України під відкритим небом, електронних систем бронювання у готелях, продажу авіаквитків, управління інфраструктурою готелю; використання QR-кодів; впровадження ІКТ-технологій; проекційних і голограмних зображень тощо);

- нових туристично-рекреаційних територій;

- сучасних підходів у маркетингу та менеджменті туристичних послуг (наприклад, Е-комерція, створення віртуальних турагентств);

- нових ринків збуту туристичних продуктів (наприклад, розроблення спеціальних туристичних продуктів для окремих груп споживачів) та ін.

Необхідно враховувати, що інноваційна діяльність у туристичній сфері спрямована на створення нового продукту, на вдосконалення суміжних послуг або на зміну наявного туристичного продукту відповідно до потреб цільової аудиторії. Під час упровадження інновацій в туризмі слід враховувати загальну економічну ситуацію в країні й особливості законодавства.

З огляду на те, що Миколаїв є індустріальним містом, а сьогодні у всьому світі популярний індустріальний туризм, вважаємо це перспективним напрямом регіонального туризму, який варто розвивати в регіоні.

Розвиток туризму передбачає використання культурної спадщини та природних ресурсів, тому пильну увагу слід приділити збереженню та відновленню цих об'єктів, профілактиці та мінімізації негативного впливу

туристичної діяльності на навколишнє природне середовище. Основу регіональної політики в галузі туризму мають становити такі чинники, як:

- модернізація і реконструкція об'єктів культурної спадщини, державне фінансування відновлення пам'яток архітектури, культури, історії України;
- підтримка в належному стані природно-рекреаційних ресурсів;
- будівництво нових, реконструкція та модернізація діючих туристичних об'єктів;
- залучення коштів підприємницьких структур для розвитку інфраструктури туризму (дороги, зв'язок, послуги сервісу, побутові послуги та ін.);
- організація зон короткочасного відпочинку, створення нових рекреаційних зон;
- розроблення нових туристичних маршрутів, екскурсій, створення нового туристичного продукту;
- створення сприятливих умов для розвитку активних видів туризму (оздоровчо-спортивного, екологічного, активного та ін.);
- випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу;
- організація та проведення у м. Миколаєві міжнародних виставок, ярмарків, фестивалів, конкурсів та інших заходів, а також організація участі миколаївських підприємств у аналогічних заходах за кордоном з метою залучення до міста іноземних туристів;
- підготовка кваліфікованих кадрів у сфері туризму.

Робота в цих напрямках дасть можливість розвивати регіональний туризм, який максимально задовольнить потреби населення, створить передумови для залучення іноземних інвестицій, сприятиме ефективному туристичному обміну та зміцненню іміджу регіону.

2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Миколаївській області

Миколаївська область володіє потужним туристичним потенціалом, який хоч і не був повною мірою реалізований, дозволяв у довоєнний період розвивати культурно-пізнавальний, гастрономічний, подієвий, етнічний, екологічний туризм. Військові дії нанесли значних збитків усім сферам життєдіяльності, створили проблему небезпеки на тривалий період. Проте, є велика впевненість у тому, що цей регіон у повоєнний час зможе відносно швидко провести відновлювані та демілітаризаційні заходи і надати можливість туристам знову відвідувати атракційні туристичні об'єкти. З метою популяризації туристичних ресурсів регіону ми пропонуємо програму культурно-пізнавального туру “Миколаївські легенди”, який має на меті популяризацію місцевої культури.

Окрім того, цей тур носить навчальний характер – ознайомлення з історією та сьогоденням Миколаївщини, виконує виховна функцію – розповідь екскурсовода має пробуджувати патріотичні почуття та забезпечує реалізацію розважальних потреб у туристів – передбачає окремі розважальні компоненти.

Тур тривалістю 3 дні передбачає відвідування 15 локацій у 5 населених пунктах та 2 ночівлі.

Таблиця 2.3.1

Параметри маршруту “Миколаївські легенди”, складено автором за [23]

Пункти	Відстань, км	Спосіб долання	Час перебування в дорозі
Миколаїв – Михайлівка	36 км	автобус	40 хв
Михайлівка – Доманівка	90 км	автобус	2 год.
Доманівка – Арбузинка	80 км	автобус	1 год. 40 хв.
Арбузинка – Радонове озеро	40 км	автобус	45 хв
Радонове озеро – Мигія	10 км	автобус	15 хв

Автобусний тур це в першу чергу можливість за порівняно невеликі

гроші побачити світ і вирішити інші питання. Автобусні тури для різних людей - це вже не тільки туризм. Цілі можуть бути різними і питання часто збігаються. Якщо турист любить дивитися фільми, слухати цікаві історії, не втомлюється довго сидіти – ми можемо сміливо запропонувати автобусний тур з денними і навіть нічними переїздами. Автобусні тури з одноденними поїздками більше підійдуть туристам, яким важко дрімати в сидячому положенні, та й в транспорті набагато приємніше дивитися на місто вдень з вікна автобуса. Від такого туру туристи отримають безліч цікавих фотографій (зроблених на зупинках на фотопаузі), інформацію про країну від гйда на автобусі, а також під час групових екскурсій. Саме покладаючись на знання про автобусні тури ми склали параметри маршруту “Миколаївські легенди” (таблиця 2.3.1). Також ми не хочемо, щоб поїздка туристів до кінця туру перетворилася в швидко мінливі картинки, тому наш тур з невеликою кількістю зупинок (рис 2.3.1).

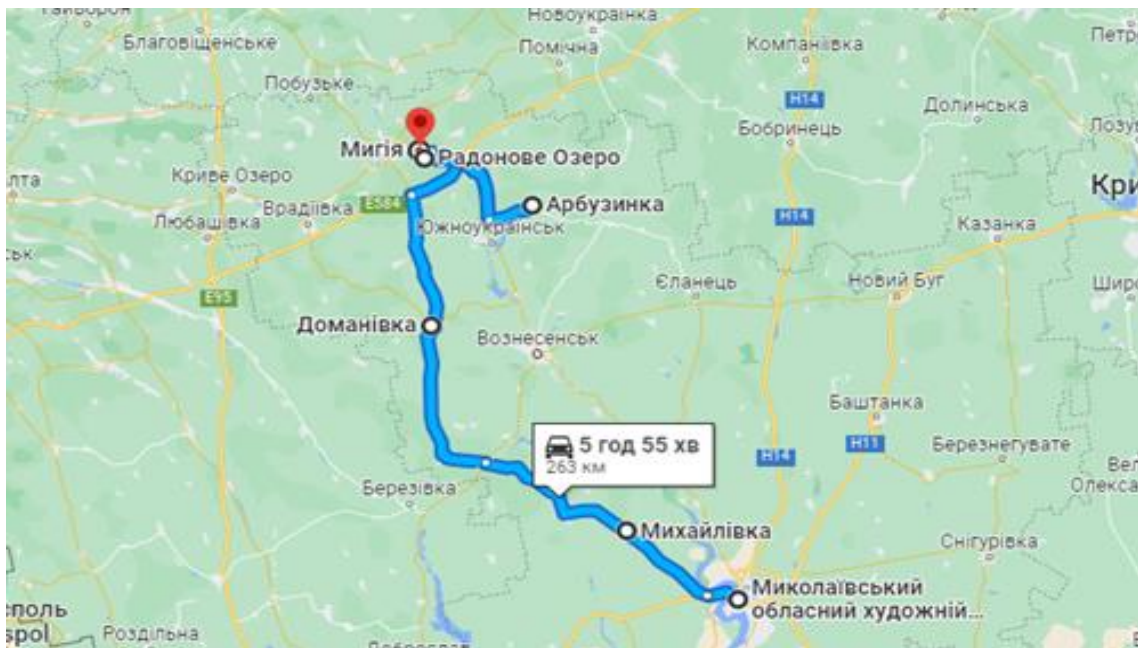

Рис. 2.3.1 Карта маршруту “Миколаївські легенди”, складено автором

Наш тур починається із Миколаєва – столиці суднобудування в Україні. На території міста є старовинні історичні об'єкти, якими пишаються

жителі Миколаєва. До таких об'єктів можна віднести Миколаївську обсерваторію, єдиний в Україні музей суднобудування і флоту (див. рис. 2.3.2).

Рис. 2.3.2 Музей суднобудування, за [23]

Миколаївська обсерваторія була заснована в 1821 році і сьогодні продовжує функціонувати. Об'єкт розташований в центральній частині міста. Також об'єктами туру стали художній музей В. Верещагіна, музей книг та окремі культові споруди регіону (рис. 2.3.3).

Рис. 2.3.3 Михайлівська церква, за [23]

Деталізований опис туру представлений у таблиці 2.3.2.

Таблиця 2.3.2

Опис туру “Миколаївські легенди”, складено автором

Характеристики	Зміст
Назва туру	«Легенди Миколаївщини»
Маршрут	Миколаїв – Михайлівка – Доманівка – Арбузинка – Радонове озеро – Мигія;
Обґрунтування назви туру	Історичні факти додатково упаковані у вигляді образної байки, якою люди можуть насолоджуватися як актом збереження історії.
Тип туру	<i>автобусний тур</i>
Вид туру	<i>культурно-пізнавальний</i>
Сезон	Літо
Цільова аудиторія	<i>для різних вікових та соціальних груп, 15 осіб</i>
Тривалість	3 дні
Форма організації	<i>Груповий</i>
Загальна протяжність маршруту	256 км (від початкової до кінцевої точок)
Приблизна вартість туру загалом та на 1 особу	4000 грн
Послуги, включені до вартості туру	Проїзд, екскурсії, ночівля.
Послуги, які не включені до вартості туру та оплачуються додатково	Харчування

Коли ми думаємо про туризм, ми думаємо про переповнені пляжі, галасливі міста та приголомшливі краєвиди. Ми не завжди думаємо про кладовища. Традиційна концепція туризму зосереджена на елементі веселоців. Кладовища мають абсолютно протилежні настрої, і все ж зростає кількість екскурсій до могил. Через цей факт кладовища шукають нові способи підтримки своєї діяльності та підвищення обізнаності про послуги та пропозиції. Цифрове картографування кладовища може буквально помістити ваше кладовище на карту для туризму. Хоча кладовища, безумовно, є урочистими місцями, де зустрічаються горе і траур, вони більше, ніж це. Це мистецтво та історія. Це краса і спогади. Пішохідні екскурсії по кладовищу наближають громадськість до їх найулюбленішої знаменитості або до місця останнього спочинку родича, з яким вони ніколи не мали можливості

зустрітися. Екскурсії дозволяють людям досліджувати могили героїв війни і президентів. Вони можуть пройти під гігантськими вербами, пройти повз квітучих кущів або побачити десятки рослин юки, які позначають поховані надгробки в зарослих частинах старих кладовищ і символізують вічність і траур. Саме тому ми включили похід на кладовище козацької станиці Михайлівки до нашого культурно-пізнавального туру.

Рис. 2.3.4 Могила запорожця Уманського куреня Антона Кременецького на кладовищі козацької станиці Михайлівки, за [23]

На Михайлівському кладовищі поховані знаменитості, історичні особистості та відомі особи. Зокрема, на рис. 2.3.4 відображено фото могили запорожця Уманського куреня Антона Кременецького.

Другий день нашого туру починається із відвідування колишнього панського маєтку в селі Доманівці (рис. 2.3.5), що нагадує атмосферу та розвиток житла від періоду рококо до наполеонівської імперії. В інтер'єрах панського будинку частково збереглися оригінальні меблі, що створює уявлення про те, як обставлялися мисливські будиночки і літні резиденції знаті на рубежі 18-19 століть. Серед колекції предметів, що зберігаються в

музеї при маєтку, можна побачити твори мистецтва, а також декоративно-прикладного мистецтва, починаючи з епох Відродження, бароко, рококо, класицизму і навіть ампіру.

Рис. 2.3.5 Колишній панський маєток в селі Доманівці, за [23]

Рис. 2.3.6 Стелла воїнам в Доманівці, за [23]

Час безсилий перед пам'яттю покоління, яке захищало свободу нашої країни. Інтерес до його заходів присвячених вшанування пам'яті жертв

Другої Світової війни з роками не згасає. Його вивчають, вивчають військові фахівці, економісти, дипломати, історики, діячі науки і мистецтва. Щорічно створюються наукові праці, літературні та художні твори про війну, які висвітлюють все нові і нові сторінки цієї страшної війни. Діяльність Доманівського музею історії війни спрямована на збереження, вивчення і поширення документальних і матеріальних свідчень про подвиг і жертви українського народу в роки війни в ім'я збереження миру на землі. Також ми пропонуємо відвідати Стелу воїнам (рис. 2.3.6) в Доманівці.

Наступним об'єктом є природна туристична атракція регіону – Арбузинський каньйон (рис. 2.3.7). Особливістю цього місця є його унікальність та мальовничість.

Рис. 2.3.7 Арбузинський каньйон, за [23]

Арбузинський каньйон разом із Актовським утворює ландшафт, який називають Долиною диявола. Це єдина в Європі територія, яка за структурою і часом утворення схожа на Північно-Американські каньйони.

Ще однією напрочуд привабливою частиною гранітно-степових земель Бузького парку є українська Швейцарія (рис. 2.3.8), а саме – село Мигія.

Рис. 2.3.8 Українська Швейцарія, за [23]

Отримавши таке респектабельне звання за чарівні пейзажі, цей крихітний містечко з кожним роком завойовує все більше туристичного визнання. Якщо пляжні розваги (а саме укладання на пісок і сонячні ванни) приносять вам смуток і горе, ми пропонуємо щось дуже освіжаюче. А саме рафтинг. Це екстремальний вид спорту; швидкісний сплав по гірській (або в даному випадку плоскій бурхливої) річці через пороги на плоту, трубі або надувному човні, званому плотом. Сьогодні мандрівники прокладають кілька маршрутів, які включають в себе як області епічної боротьби з водною стихією, так і повного розслаблення. Бажаючи можуть поплавати в бурхливих водах з ефектом джакузі (сплав по тілу) або підкорення скелі (наприклад, в сусідньому урочищі Протич є скелі висотою 20 метрів і більше). Також ми нагадуємо туристам, що рафтинг – це дуже активний відпочинок, тому після цього вам потрібно буде перевести подих. А також, це досить небезпечно. Саме тому варто дуже уважно слухати інструкторів, перевіряти екіпіровку і стежити за течією. Дістатися можна поїздом, автобусом або маршрутною з міста Первомайськ. Ми тут побудемо в третій день культурно-пізнавального

туру “Миколаївські легенди”.

Рис. 2.3.9 Радонове озеро, за [23]

Поруч з Мигією є радонове озеро (рис. 2.3.9). Має рукотворне походження. Це заповнений водою гранітний кар'єр. Саме так його називають місцеві жителі, до речі. З дитинства ідея відправитися купатися «на кар'єр» викликала неймовірний ажіотаж. Не в останню чергу через розміри водойми. Природа внесла свої корективи і занедбаний водойму поступово наповнювався водою, яка через високу концентрацію радону придбала блідо-блакитний відтінок. Цей інертний газ має безліч лікувальних властивостей для організму людини і благотворно впливає при лікуванні травм, захворювань серцево-судинної і нервової систем, опорно-рухового апарату та іншого.

На Півдні є і лісові райони. Серед них мальовничий Трикратівський ліс, розташований на річці Арбузинка. Він був заснований на початку 19 століття графом В. Скаржинським. Ідея полягала в тому, щоб створити невеликий парк, але плантації росли, і поступово з'явився справжній ліс з потужною рослинністю та багатою фауною. Трикратський ліс складається з декількох урочищ, які плавно впадають один в одного. З "Василівської пасіки" потрапляєш у "Лабіринт", а з "Літньої ферми" – до "Миронового гаю" та "Виноградного саду". Узагальнимо інформацію про тур в таблиці 2.3.3.

Таблиця 2.3.3.

Опис програми туру “Миколаївські легенди”

День програми	Деталізований опис програми
1 день	Миколаїв: 1. Екскурсія містом в автобусі 10:00-10:20 2. Музей суднобудування 10:30-11:30 3. Художній музей ім. В. Верещаги 11:40-12:40 4. Обід 5. Музей книг 13:30-14:30 6. Виїзд з Миколаєва 14:40 7. Приїзд в Михайлівку 15:20 8. Відвідування церкви 15:30-16:00 9. Кладовище бузької козацької станиці Михайлівки 16:10-16:40 10. Поселення на ночівлю 17:00
2 день	1. Виїзд з Михайлівки 9:00 2. Приїзд в Доманівку 11:00 3. Маєток Доманівський – екскурсія 11:10-11:30 4. Місцевий музей 11:40-12:00 5. Стелла воїнів 12:10-12:20 6. Обід 7. Виїзд до Арбузинки 13:00 8. Приїзд в Арбузинку 14:30 9. Скелі Арбузинки – 14:40-15:00 (піша прогулянка) 10. Долина диявола 15:10-15:30 11. Гастрономічний майстер-клас «Вечеря на дровах» 15:40-17:00 12. Поселення гостей на ночівлю 17:00
3 день	1. Виїзд із Арбузинки 9:00 2. Трикрацький ліс. Прогулянка урочищами 9:10-10:30 З урочища "Василівської пасіки" потрапляємо у "Лабіринт", а з "Літньої ферми" – до "Миронового гаю" та "Виноградного саду". 3. Пікнік на галявині – 10:30-11:00 4. Переїзд до Радонового озера 11:00-11:45 5. Радонове озеро, екскурсія 11:45-12:15 6. Переїзд до села Мигія 12:15-12:30 7. Екскурсія «Великий Млин» 12:30-13:00 8. Старовинна олійниця та агрошкола 13:10-14:00 9. Обід 10. Іванівський міст 15:00-15:10 11. Музей «Ракетних військ» 15:20-16:20 12. Повернення у початковий пункт

Вважаємо, що програма запропонованого туру привабить широку споживчу аудиторію, сприятиме популяризації туристичних можливостей регіону та забезпечить відновлення туристичної активності у Миколаївській області у повоєнний час.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В результаті дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Під культурно-пізнавальним туризмом розуміються різні види подорожей, які відповідають потребам духовного розвитку і духовного привласнення культури світу за допомогою її відвідування, безпосереднього осмислення і досвіду в різних місцях і проходять у вигляді організованого відпочинку та екскурсійної діяльності. Основним завданням культурно-пізнавального туризму є підняття культурного рівня людей під час поїздки, задоволення їх потреб в осмисленні нового, відкритті культурних та історичних цінностей конкретного регіону. Культурно-пізнавальні тури мають різні тематичні різновиди: історичні, театральні, народні, етнографічні, літературні та ін.

2. Основою для більш високого розвитку культурно-пізнавального туризму є, як правило, культурно-історичні ресурси, матеріально розташовані в містах, селах і на мальовничих міжпоселенських територіях і пам'ятні місця, що представляють цінну спадщину діяльності минулих епох.

3. Туристична сфера Миколаївської області перебуває в стадії реформування. Врахування особливостей туристичних об'єктів та інфраструктурних факторів, аналіз кількісних показників, реалізація перспективних напрямків розвитку туризму на території Миколаївської області, сприятиме збільшенню потоку туристів та формуванню конкурентоспроможної та високоприбуткової туристичної галузі.

4. Для того, щоб певна територія Миколаївської області вважалася пунктом призначення, повинні бути виконані велика кількість умов, зокрема, наявність місць проживання, харчування туристів, інформаційно-комунікаційна система (туристично-інформаційні портали).

5. Станом на травень 2023 р. в Миколаївській області зареєстровано 11 комунальних музеїв з філіями, 158 музеїв, що створені у складі установ,

організацій, навчальних закладів. Майже всі комунальні музейні заклади області оновили експозиції та організовують виставки місцевих авторів.

6. Проблемними питаннями розвитку туристичної галузі Миколаївської області є: недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази у сфері туризму; недостатня кількість якісних туристичних продуктів на туристичному ринку; низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури; низька якість сервісу і невідповідність стандартам засобів розміщення; недостатня інженерна інфраструктура на туристично-рекреаційних територіях.

7. На основі теоретичного дослідження нами було створено авторський культурно-пізнавальний тур “Миколаївські легенди”. Вважаємо, що програма запропонованого туру привабить широку споживчу аудиторію, сприятиме популяризації туристичних можливостей регіону та забезпечить відновлення туристичної активності у Миколаївській області у повоєнний час..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Ю.Г. Відмінності між категоріями туризм і рекреація та вплив глобалізаційних процесів на їх розвиток. *Збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні тенденції розвитку світової економіки"*. Харків, 2018. С. 282-283. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bondarenko5.htm
2. Вольська А.О., Годнюк І. В. Наслідки пандемії COVID-19 для туристичної галузі України. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/365.pdf>.
3. Всесвітня туристична організація (ВТО). Офіційний сайт. URL: <http://www2.unwto.org/>.
4. Герасимів З. М., Христенко Г. М.. Особливості розвитку туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2021. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/82.pdf.
5. Головне управління статистики у Миколаївській області. URL: <https://www.mk.ukrstat.gov.ua>.
6. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf.
7. Гурська І. С., Федуняк І. О., Стемковська І. В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. *Агросвіт*. 2021. № 5-6. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/5-6_2021/11.pdf
8. Державна інспекція архітектури та містобудування України. Офіційний сайт. URL: <https://diam.gov.ua/>.
9. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.
10. Джонсон Дж.Д., Снепенгер Д.Д., Акіс С. Сприйняття жителями розвитку туризму. *Енн Тур. Res.* 1994; С. 629-642.

11. Забезпечення комплексного розвитку внутрішнього туризму в Україні: практичний аспект. 2020. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw/d85765ae9803fb570f50138eec1b9246.pdf>.
12. Захарін С. В., Бебко С. В. Використання економічних механізмів державно-приватного партнерства у сфері популяризації національної культурної спадщини. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/8.pdf.
13. Зелений Миколаїв: шлях в майбутнє : матеріали Х Миколаївських міських екологічних читань «Збережемо для нащадків». Миколаїв, 1–2 листопада 2017 р. / Управління екології департаменту ЖКГ Миколаївської міської ради, Міський центр екологічної інформації та культури [та ін.]; уклад. І. Б. Чернова. Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2017. 110 с.
14. Кабінет Міністрів України. Офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.
15. Квартальнов А. В. Основні поняття і визначення туризму як сфери діяльності. URL: https://infotour.in.ua/kvartalnov_tourism3.htm.
16. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm.
17. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму: підручник. К.: Знання, 2010. С. 302-312.
18. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: Навч. посіб. К.: Знання, 2011. С. 222-234.
19. Кромптон Дж. Л. Розробка та тестування шкали впливу туризму. J. Travel Res. 1998. С. 120–130.
20. Кромптон Джон Л. Мотивація відпустки для задоволення. *Annals of Tourism Research*. 2019. жовтень/грудень. VI(4). С. 408-424.
21. Логвин М.М., Карпенко Н.М., Шуканов П.В. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації. Східна

Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. №4. С. 393-399.

22. Мазур Т. В. Правовий статус громадських об'єднань та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 8–20.

23. Мандруй Миколаївщиною. URL: <http://discovermykolaiv.com.ua/>.

24. Маслиган О. О. Оцінка тенденцій розвитку сфери рекреації та туризму через призму кластерного підходу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. №32. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/32_2020ua/11.pdf.

25. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні. Адаптація до умов України передового світового досвіду щодо розвитку індустрії туризму. URL: https://tourlib.net/books_ukr/melnychenko3-1.htm.

26. Миколаївська обласна військова адміністрація. Офіційний сайт. URL: <https://mk.gov.ua/>.

27. Миколаївський зоопарк. Офіційний сайт. URL: <http://zoo.nikolaev.ua/>.

28. Музеї Миколаївщини повернулися до роботи. URL: <https://mk.gov.ua/>.

29. Обозна А.О., Мерлянов М.В., Гаврилова О.В. Розвиток культурно-історичного туризму в Миколаєві. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 29. С. 42-45.

30. Огієнко М., Огієнко А., Яценко Я. Аналіз та перспективні напрямки розвитку туризму на Миколаївщині. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2018. № 2 (11). С. 63-69.

31. Покоłodна М.М. Писарева І.В. Розвиток туристської інфраструктури: регіональний аспект. 2019. Випуск 28. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/28_2019_ukr/33.pdf.

32. Мазур Т. В. Правовий статус громадських об'єднань та окремих

громадян у сфері охорони культурної спадщини України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 8–20.

33. Про культуру: Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.

34. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 черв. 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 25. Ст. 191.

35. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 черв. 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.

36. Програма розвитку туризму і курортів Миколаївської області на 2021-2023 роки. Електронний ресурс: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/16111534666008403ad2055.pdf>.

37. Пуцентейло П.Р. Економічні основи туристичної діяльності. URL: https://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo34.htm

38. Соціально-економічне становище Миколаївської області (повідомлення для засобів масової інформації) / [відп. за вип. М.О. Григорчук]. Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2022. 11 с.

39. Статистичний щорічник України за 2021 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2022. 447 с.

40. Стрікаленко Т. В. Ресурси і потенціал рекреаційного бізнесу відпочинку і оздоровлення. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні"*. Херсон, 2021. С. 153-156. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/strikalenko.htm

41. Туризм, спадщина та креативність. Звіт про проведену інвентаризацію ресурсів (активів) спадщини для розвитку креативного туризму та продуктів культури. URL: <http://www.frgn.mk.ua/wp-content/uploads/2021/03/zvitInve.pdf>.

42. Управління з питань туризму та курортів. URL: <https://www.mk.gov.ua/ua/home/>.

43. Фурдак М. М. Шляхи розвитку туристичної галузі України в умовах викликів 2020. 2020. Випуск 3 (20). URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/3_20_ukr/26.pdf.

44. Шелеметьєва Т.В. Пропозиції щодо підвищення ефективності та вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні. 2019. Випуск 37. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/37_2019/13.pdf.

45. Ящук В.І. Рекреаційний простір міст: планування та управління. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах*: Матеріали наукової конференції, Львів, 2019 р. С. 180-181. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/yaschuk5.htm.

46. Snepenger, D., Snepenger M., Dalbey M., Wessol A. Meanings and Consumption Characteristics or Places at a Tourism Destination. *Journal of Travel Research*. 2007. №45 (3). pp. 310–321.

47. Snyder H., Witell L., Gustafsson A. et. al. Identifying categories of service innovation: A review and synthesis of the literature. *Journal of Business Research*. URL: <http://paulfombelle.com/wp-content/uploads/2015/05/categories-of-service-innovation-JBR-2016.pdf>.